

Con. 501-18. Foundation Course - (P-II)**ST-6032**

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) From Section I, attempt any three questions from Q. No. 1 to 5 and Q. No. 6 is compulsory.
(2) From Section II, attempt any three questions from Q. No. 7 to 11 and Q. No. 12 is compulsory.
(3) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Explain the violation of Women's Rights. 12
2. Explain the causes of environmental degradation in detail. 12
3. Explain the relationship between Science and Technology. 12
4. Explain verbal and non-verbal communication. 12
5. Explain the impediments in free and compulsory education. 12
6. Write short notes (any two) :-
(a) Air Pollution.
(b) Body Language.
(c) Natural Calamity.
(d) Healthy Environment 14

Section II

7. Explain the three tier structure of consumer court. 12
8. Discuss the function and types of Ecology. 12
9. Discuss in detail the uses of Nano-technology. 12
10. What is meant by goal setting ? Explain its types. 12
11. Explain the features of rural society. 12
12. Write short notes (any two) :-
(a) Environmental Ethics.
(b) Theory of Language
(c) Disadvantages of Sonography
(d) Waste Management. 14

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्र. १ ते ५ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. ६ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्र. ७ ते ११ मधून कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. १२ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (३) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

१. स्त्रियांच्या हळ्कांची पायमळी स्पष्ट करा.	१२
२. पर्यावरण न्हासाची कारणे स्पष्ट करा.	१२
३. विज्ञान व तंत्रज्ञान यातील परस्पर संबंध स्पष्ट करा.	१२
४. शाब्दिक व अशाब्दिक संप्रेषण स्पष्ट करा.	१२
५. सकृतीच्या आणि मोफत शिक्षणातील अडथळे स्पष्ट करा.	१२
६. खालीलपैकी कोणत्याही दोहऱ्येवर टिपा लिहा :- (अ) वायूप्रदूषण. (ब) देहबोली. (क) निसर्गनिर्मित्त आपत्ती. (ड) निरोगी पर्यावरण.	१४

विभाग २

७. ग्राहक न्यायालयाची त्रिस्तरीय रचना स्पष्ट करा.	१२
८. परिसंस्थेचे कार्य व प्रकार विशद करा.	१२
९. नॅनो तंत्रज्ञानाचे उपयोग सविस्तर विशद करा.	१२
१०. ध्येय निश्चिती म्हणजे काय ? त्याचे प्रकार स्पष्ट करा.	१२
११. ग्रामीण समुदायाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.	१२
१२. खालीलपैकी कोणत्याही दोहऱ्येवर टिपा लिहा :- (अ) पर्यावरण नितीतत्वे (ब) भाषा सिध्दांत (क) सोनोग्राफीचे तोटे (ड) कचरा व्यवस्थापन.	१४

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : All questions are compulsory.

1. (a) "Freedom and responsibility are the main guiding principles of Journalism". Examine 20 the validity of this statement.

OR

- (b) Discuss the role of Newspapers in India's freedom struggle.

2. (a) What is organizational structure of a newspaper? Describe the functions of various 20 newspaper departments.

OR

- (b) What is 'Letter to the Editor'? Write a letter to the editor about any social problem.

3. (a) What are the duties & responsibilities of a Journalist? Write your answer in Indian 20 context.

OR

- (b) What is a 'Feature'? What are its main types?

4. (a) Define a feature story. Write a feature story on 'Recent scams in Banking Sector'. 20

OR

- (b) Explain the role & functions of sub-editor.

5. Write short notes on any two of the following :-

20

- (a) Principles of Journalism.
- (b) Press councils in India.
- (c) Film reviews.
- (d) Supplements of the newspaper.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

१. (अ) 'स्वातंत्र्य आणि जबाबदारी ही पत्रकारितेची प्रमुख मार्गदर्शक तत्वे आहेत'. या विधानाची यथार्थता २० पारखा.

किंवा

- (ब) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील वृत्तपत्राची भूमिका स्पष्ट करा.

२. (अ) वृत्तपत्रांचे संघटन म्हणजे काय ? वृत्तपत्रांच्या विविध विभागाची कार्ये स्पष्ट करा. २०

किंवा

- (ब) वाचकांची संपादकाला पत्रे म्हणजे काय ? कोणत्याही एका सामाजिक प्रश्नावर संपादकाला पत्र लिहा ?

३. (अ) भारतीय पत्रकाराची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या कोणत्या आहेत ? ते स्पष्ट करा. २०

किंवा

- (ब) 'विशेषवृत्त' म्हणजे काय ? त्यांचे प्रमुख प्रकार स्पष्ट करा.

४. (अ) रूपक वृत्त म्हणजे काय ? 'सध्याचे बँकींग क्षेत्रातील घोटाळे' या विषयावर रूपक वृत्त लिहा. २०

किंवा

- (ब) उपसंपादकाची भूमिका व कार्ये स्पष्ट करा.

५. कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :- २०

- (अ) पत्रकारितेची मूलतत्वे
- (ब) प्रेस ट्रस्ट ऑफ इंडिया
- (क) चित्रपट परीक्षणे
- (ड) वर्तमान पत्राच्या पुरवण्या

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) All questions are compulsory.
 (2) Figures of the right indicate full marks.

1. (a) Fill in the blanks :— 6
  - (i) _____ is communication through simple body gestures.
    - (a) Touch
    - (b) Body language
    - (c) Speech
  - (ii) Education is one of the important _____ of communication.
    - (a) Objectives,
    - (b) Features
    - (c) aims
  - (iii) Feedback in communication is also known as _____.
    - (a) Response
    - (b) Speech
    - (c) Channel
- (b) Correct the following sentence :— 6
  - (i) You can always relaxed here tonight
  - (ii) The pupil reads a books
  - (iii) Birds flies in the sky.
2. Write short notes on any four of the following :— 20
  - (a) E-communication
  - (b) Group Discussion
  - (c) Non-verbal Communication
  - (d) Cellular Phones
  - (e) Business Communication
  - (f) Grapevine.
3. (a) What is communication ? Explain the need of communication. 10
OR
 (b) What is Meeting ? Discuss the various advantages of Meeting.
4. Write a job application letter to the Manager, Wesses Glass Company, Pune for the post of Clerk-cum-typist. Give your full bio-data. 10
5. Draft any four letters of the following :— 24
  - (a) Write a sales letter on behalf of Blackberry Mobile Company for newly launched Multi-media Mobile Phone.
  - (b) Your firm has decided to purchase stationary for office use. Write a letter of inquiry to Sundaram Stationers Pvt. Ltd. asking required items with price list.
  - (c) You received a washing machine which is not functioning properly. Draft a complaint letter to manufacturing company.
  - (d) You have been charged extra by the shopkeeper on maximum retail price while purchasing packaged items. Draft a Consumer Grievance Letter to The District Consumer Grievance Redressal Cell, Mumbai Complaining against the shopkeeper.
  - (e) Draft a letter under RTI Act to the Information Officer, Public Works Department asking information about the construction of road in your locality.

- (f) You have decided to resign from the post of Clerk-cum-typist from your organization.
Draft a resignation letter to the Manager, Classic Fertilizers, Nashik.
6. (a) Write a short paragraph on any one of the following :—
 (i) Social Media
 (ii) Library—A Storage of Knowledge
- (b) Draft a notice and Agenda for Annual General Meeting of Shanti Niketan Housing Society. Also draft two resolutions based on the following issues.
 (i) Appointment of Auditor
 (ii) Felicitation of successful students.
7. Draft a report on any one of the following :—
 (a) Gargage dumping ground in your locality
 (b) Establishment of new Mobile Retail Shop.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
 (२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) रिकाम्या जागा भरा :—
 (१) ----- म्हणजे साध्या शरीर हावभावांद्वारे केलेला संवाद होय.
 (अ) स्पर्श (ब) देहबोली (क) भाषण
 (२) शिक्षण हे संप्रेषणाच्या अनेक ----- पैकी एक होय.
 (अ) उद्दिष्ट (ब) वैशिष्ट (क) ध्येय्य
 (३) संप्रेषणात अभिप्राय ----- देखील म्हणून ओळखले जाते.
 (अ) प्रतिसाद (ब) भाषण (क) चॅनेल
- (ब) पुढील वाक्ये अचूक लिहा :—
 (१) You can always relaxed here tonight
 (२) The pupil reads a books
 (३) Birds flies in the sky.

२. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टिपा लिहा :—
 (अ) इ-संप्रेषण (ब) समूह चर्चा (क) अशाब्दीक संप्रेषण
 (ड) भ्रमणध्वनी (इ) व्यवसायिक संप्रेषण (फ) ग्रेप वाईन

१०

३. (अ) संप्रेषण म्हणजे काय ते सांगून संप्रेषणाची गरज स्पष्ट करा.

अथवा

(ब) सभा म्हणजे काय ? सभेचे विविध फायदे लिहा.

४. व्यवस्थापक नेसेक्ष ग्लास कंपनी पुणे यांना लिपिक-कम-टंकलेखक यापदासाठी नोकरी अर्ज लिहा. १० सोबत बायोडाटा द्या.

२४

५. खालीलपैकी कोणतीही चार पत्रे लिहा :-

(अ) ब्लकबेरी मोबाइल कंपनीच्या नविन मलटीमेडीया मोबाइलसाठी विक्रीपत्र लिहा.

(ब) तुमच्या कंपनीने कार्यालयासाठी स्टेशनरी खरेदी करावयाची ठरविले आहे. सुंदरम स्टेशनर्स प्रा. लि. यांना आवश्यक वस्तूच्या किंमतीसाठी एक चौकशी पत्र लिहा.

(क) तुम्ही एक धुलाइ यंत्र खरेदी केले होते जे व्यवस्थित कार्यरत नाही. उत्पादकास तक्रार पत्र लिहा.

(ड) तुम्हाला किरकोळ विकेत्याकडून जास्तीत-जास्त विक्री किंमतीपेक्षा जास्त किंमत आकारल्याच्या विरोधात जिल्हा ग्राहक तक्रार निवारण कक्ष, मुंबई यांना असे ग्राहक तक्रारपत्र लिहून कळवा.

(इ) माहिती अधिकार कायद्या अंतर्गत मा. माहिती अधिकारी सार्वजनिक रस्ते विभाग, महाराष्ट्र यांजकडून तुमच्या भागामध्ये चालू असलेल्या रस्त्यांच्या कामाविषयी माहिती मिळविण्यासाआठी अर्ज लिहा.

(फ) तुमच्या कंपनीतील लिपिक-कम-टंकलेखक यापदाची नोकरी तुम्ही सोडत आहात यां आशयाचे राजीनामा पत्र क्लासिक खत कंपनी नाशिक यांना लिहा.

६

६. (अ) पुढीलपैकी कोणत्याही एका विषयावर आधारीत परिच्छेद लिहा :-

(१) सामाजिक संकेतस्थळे

(२) माझी पहिली मुलाखत ग्रंथालय - एक माहिती खजिना

(ब) तुम्ही राहत असलेल्या शांतीनिकेतन सहकारी गृहनिर्माण संस्थेच्या वार्षिक सर्वसाधारण सभेची नोटिस व अजेंडा तयार करून पुढील दोन विषयावर ठराव लिहा.

(१) लेखापालांची नेमणूक

(२) यशस्वी विद्यार्थ्यांचा सत्कार

८

७. खालीलपैकी कोणत्याही एक विषयावर अहवाल लेखन करा :-

१०

(अ) तुमच्या परिसरातील कचरा डंपिंग ग्राउंड समस्या.

(ब) तुमच्या नवीन मोबाइल रीटेल शॉपची स्थापना.

Con. 525-18. Advertising**ST-6077**

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) All questions are compulsory.
 (2) Tie both the sections together.
 (3) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Explain the following terms (any five) : 10
(a) Advertising	(f) Digital Media
(b) Publicity	(g) TRP
(c) Client Turnover	(h) Clutter
(d) Salesmanship	(i) Media Mix
(e) Modelling	(j) Political Advertising.
2. Answer the following (any three) : 30
- (a) Explain the active participants in advertising.
  - (b) Discuss the role of advertising in Modern World.
  - (c) What are the functions of advertising agencies ?
  - (d) How does advertising raise standard of living ?
  - (e) Explain the career options available in advertising field.
  - (f) Bring out the need for media research.
3. Write notes on (any two) : 10
(a) Ethics in Advertising	(e) Buying Motives
(b) Internet Advertising	(d) Zipping and Zapping.

Section II

4. Explain the following terms (any five) : 10
(a) Logo	(f) Caption
(b) Copy	(g) Testimonial
(c) Slogan	(h) Headline
(d) Layout	(i) Illustration
(e) Demonstration	(j) Brand Name
5. Answer the following (any three) : 30
- (a) What are the essentials of a good copy ?
  - (b) Describe the different types of customers.
  - (c) What factors affect advertising budget ?
  - (d) Bring out the importance of research in advertising.
  - (e) Explain pre-testing methods of testing advertising effectiveness.
  - (f) Explain the objectives of advertising campaign.
6. Write short notes on (any two) : 10
(a) Fantasy in advertising	(c) Waste in Advertising
(b) Window Display	(d) Mobile Advertising.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
 (२) दोन्ही विभागांच्या उत्तरपत्रिका एकत्र बांधाव्यात.
 (३) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.
 (४) मूळ इंग्रजी प्रश्न प्रमाण मानावेत.

१. खालील संज्ञा स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) :

(अ) जाहिरात	(फ) डिजीटल माध्यम
(ब) प्रसिद्धी	(ग) टी.आर.पी.
(क) ग्राहकांची अदलाबदल	(ह) जाहिरातीतील अव्यवस्थितपणा
(ड) विक्रेत्याचे कसब	(स) माध्यम मिश्र
(इ) नमुना प्रतिकृती करणे	(द) राजकीय जाहिरात

१०

२. खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा (कोणत्याही तीन) :

- (अ) जाहिरातीतील सक्रिय समभागी स्पष्ट करा.
 (ब) जाहिरातीची आधुनिक जगातील भूमिका स्पष्ट करा.
 (क) जाहिरात संस्थांची कार्ये कोणती ?
 (ड) जाहिरातीमुळे राहणीमान कसे उंचावले जाते ?
 (इ) जाहिरात क्षेत्रात उपलब्ध असलेले विविध कारकीर्द पर्याय स्पष्ट करा.
 (फ) माध्यम संशोधनाची गरज विशद करा.

३०

३. संक्षिप्त टीपा लिहा (कोणत्याही दोहोंवर) :

(अ) जाहिरातीतील नीतीमत्ता	(क) खरेदी प्रेरणा
(ब) इंटरनेट जाहिरात	(ड) झिपिंग आणि झॅपिंग

विभाग २

१०

४. खालील संज्ञा स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) :-

(अ) आकृति ठसा	(फ) उपशिर्षक
(ब) मजकुर	(ग) शिफारसपत्र
(क) घोषवाक्य	(ह) मथळा
(ड) रचना	(स) जाहिरातीतील चित्रदृश्य
(इ) सोदाहरण स्पष्टीकरण	(द) बोधचिन्ह

१०

५. खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा (कोणत्याही तीन) :-

- (अ) चांगल्या जाहिरात मजकुराचे आवश्यक गुण कोणते ?
 (ब) ग्राहकांच्या विविध प्रकारांचे वर्णन करा.
 (क) जाहिरात अंदाजपत्रकावर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
 (ड) जाहिरात संशोधनाचे महत्त्व विशद करा.
 (इ) जाहिरात परिणाम मुल्यांकनाच्या पूर्व-चाचणी पृष्ठती स्पष्ट करा.
 (फ) जाहिरात मोहिमेची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.

३०

६. संक्षिप्त टीपा लिहा (कोणत्याही दोहोंवर) :

(अ) जाहिरातीतील विलक्षण कल्पना	(क) जाहिरातीतील अपव्यय
(ब) तावदानातील सजावट	(ड) भ्रमणध्वनी जाहिरात

१०

Mass Communication

Con. 527-18.

ST-6080

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. :** (1) Attempt all questions.
(2) All questions carry equal marks.

1. (a) What is Communication ? Discuss it with examples.

OR

- (b) How media can play an important role in the eradication of illiteracy ? Discuss with examples.

2. (a) What are code of conducts available for the media persons ? Elaborate with examples.

OR

- (b) Discuss the folk culture of Maharashtra in detail.

3. (a) What is feedback in communication ? How can you collect the feedback of audiences of the popular television reality show 'DID' ? Prepare questionnaire.

OR

- (b) Explain the features of the Radio programs. How it is different from the New Media ? Write in detail.

4. (a) State functions of the Radio with examples.

OR

- (b) Do advertisements in India portray a real picture of women in our society ? Discuss.

5. Write short notes on any two of the following :

- (a) Community Radio
- (b) Mass culture
- (c) Code of conduct in Journalism profession
- (d) F. M. Radio channels
- (e) Investigative Journalism.

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००

सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहेत.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहे.

१. (अ) संज्ञापन म्हणजे काय ? सोदाहरणासह चर्चा करा.

किंवा

(ब) निरक्षरतेचे समूळ उच्चाटन करण्यात प्रसारमाध्यमे कशी काय महत्वाची भूमिका बजावू शकतात ?
 सोदाहरणासह चर्चा करा.

२. (अ) प्रसार माध्यमांच्या प्रतिनिधीसाठी कोणती आचारसंहिता उपलब्ध आहे ? सोदाहरणासह स्पष्ट करा.

किंवा

(ब) महाराष्ट्रातील लोकसंस्कृती सविस्तरपणे चर्चा करा.

३. (अ) संज्ञापनामध्ये प्रतिसाद काय असतो ? दूरचित्रवाणी वाहिनीवरील, 'डी.आय.डी.' या 'रियालीटी शो'
 च्या प्रेक्षकांचा प्रतिसाद कसा काय गोळा करणार ? प्रश्नावली तयार करा.

किंवा

(ब) नभोवाणीवरील कार्यक्रमांची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. नव माध्यमांपेक्षा ते कसे वेगळे आहे ? सविस्तरपणे
 लिहा.

४. (अ) नभोवाणीचे कार्य सोदाहरण चर्चा करा.

किंवा

(ब) आजच्या जाहिरातीमध्ये आपल्या समाजातील ऋचीचे खरे स्वरूप दाखविले जाते का ? चर्चा करा.

५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोर्वर टिपा लिहा :

- (अ) सामायिक नभोवणी
- (ब) जन संस्कृती
- (क) पत्रकारीता व्यवसायातील आचारसंहिता
- (ड) 'एफ एम' नभोवाणी वाहिनी
- (इ) अन्वेषण पत्रकारीता.

*****

Psychology - (Paper - II)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. :** (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

1. Describe various research methods used in Social Psychology. 20
2. What is Social Cognition ? Explain different types of heuristics. 20
3. (a) Define Social Perception. Explain various channels of nonverbal communication. 10
(b) Define attribution. Explain Kely's theory of attribution. 10
4. Describe in detail the techniques of changing attributes such as persuasion and cognitive dissonance. 20
5. Write short notes on any four of the following :—
(a) Nature and origin of stereotyping
(b) Prejudice
(c) Ill effects of stereotypes and prejudice
(d) Any two techniques of countering prejudice
(e) Discrimination
(f) Different forms of prejudice. 20
6. (a) Explain internal determinants of attraction. 10
(b) Explain the role of proximity and other observable characteristics in interpersonal attraction. 10

[TURN OVER

7. Write short notes on any four of the following :— 20
- (a) The Basis of Conformity
  - (b) Minority Influence
  - (c) Tactics based on friendship to gain compliance
  - (d) Tactics based on reciprocity to gain compliance
  - (e) Tactics based on scarcity to gain compliance
  - (f) Destructive Obedience.
8. Describe various motives behind prosocial behaviour. 20
9. Define aggression. Describe various social and cultural causes of aggression. 20
10. Define group. Describe various stages of group formation and the benefits of joining a group. 20
-

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. सामाजिक मानसशास्त्रातील विविध संशोधन पद्धतीचे वर्णन करा. २०
२. सामाजिक बोधन म्हणजे काय ? विविध प्रकारचे नवगामी विचार स्पष्ट करा. २०
३. (अ) सामाजिक संवेदनाची व्याख्या द्या. अशाब्दिक संप्रेषणाचे विविध मार्ग स्पष्ट करा. १०
 (ब) गुणरोपणाची व्याख्या द्या. केलीचा गुणरोपण सिध्दान्त स्पष्ट करा. १०
४. अभिवृत्ती बदलण्याच्या मत वळविणे व बोधात्मक विरोधाभास या तंत्रांचे सविस्तर वर्णन करा. २०
५. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टीपा लिहा.
 (अ) साचेबद्धतेचे स्वरूप व उगम २०
 (ब) पूर्वग्रह
 (क) साचेबद्धतेचे व पूर्वग्रहाचे दुष्परिणाम
 (ड) पूर्वग्रह प्रतिकाराची कोणतीही दोन तंत्रे
 (इ) भेदभाव
 (फ) पूर्वग्रहाची विविध स्वरूपे.
६. (अ) आकर्षणाचे अंतर्गत निश्चितकर्ते स्पष्ट करा. १०
 (ब) आंतरव्यक्ती आकर्षणातील समीपता व दृष्यरूप वैशिष्ट्यांची भूमिका स्पष्ट करा. १०

[TURN OVER

७. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टिपा लिहा :- २०

- (अ) अनुसारितेचा आधार
- (ब) अल्पसंख्याक प्रभाव
- (क) मैत्रीवर आधारित अनुपालन साहाय्याचे तंत्र
- (ड) परस्परतेवर आधारित अनुपालन साधण्याचे तंत्र
- (इ) दुर्मिळतेवर आधारित अनुपालन साधण्याचे तंत्र
- (फ) विध्वंसक आज्ञापालन.

८. समाज अनुकूल वर्तनामागील विविध प्रेरणांचे वर्णन करा. २०

९. आक्रमकतेची व्याख्या द्या. आक्रमकतेच्या विविध सामाजिक व सांस्कृतिक कारणांचे वर्णन करा. २०

१०. समूहाची व्याख्या द्या. समूह निर्मितीतील विविध टप्पे व समूहात सहभागी होण्याचे फायदे वर्णन करा. २०

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

1. Discuss any three theoretical perspectives of lifespan development. 20
2. Write a detailed note on preterm or premature babies. 20
3. (a) Write a detailed note on development of senses during infancy. 10
(b) Explain the development of brain and nervous system during infancy. 10
4. Write a note on language development during infancy. 20
5. Write short notes on any four of the following :-
(a) Emotional development during infancy
(b) Attachment styles during infancy
(c) Relationship between infant and care giver
(d) Temperament during infancy
(e) Erikson's Theory of Psycho-Social Development
(f) Reciprocal socialization during infancy. 20
6. Write short notes on any four of the following :-
(a) Self-concept in the preschool years
(b) Types of play in the preschool years
(c) Effective parenting in the preschool years
(d) Child abuse and psychological maltreatment in preschool
(e) Motor development in preschool years
(f) Aggression among preschoolers. 20
7. (a) Describe Vyogotsky's view of cognitive development in preschool years. 10
(b) Describe language and learning development in preschool years. 10
8. Write in detail about the health, nutrition and childhood obesity in middle childhood. 20
9. Explain how friendships are build in middle childhood. 20
10. What are some of the psychological difficulties faced by adolescents ? 20

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांस समान गुण आहेत.

१. जीवनकाल विकासाबाबत कोणत्याही तीन सिधान्तिक दृष्टीकोनांची चर्चा करा. २०
२. अपुन्या दिवसांची बालके वा वेळेपूर्वी जन्मलेल्या बालकांवर सविस्तर टिपा लिहा. २०
३. (अ) बाल्यावस्थेतील संवेदना विकासावर सविस्तर टिपा लिहा. १०
- (ब) बाल्यावस्थेतील मेंदू व मज्जासंस्थेचा विकास स्पष्ट करा. १०
४. बाल्यावस्थेतील भाषिक विकासावर टिपा लिहा. २०
५. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टिपा लिहा :- २०
- (अ) बाल्यावस्थेतील भावनिक विकास
- (ब) बाल्यावस्थेतील जिव्हाळा शैली
- (क) बालक व निगावाहकातील संबंध
- (ड) बाल्यावस्थेतील स्वभावघडव/स्वभावधर्म
- (इ) मनोसामाजिक विकासाबाबत एरिक एरिक्सनचा सिधान्त
- (फ) बाल्यावस्थेतील प्रतिसादात्मक सामाजिकीकरण.
६. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टिपा लिहा :- २०
- (अ) शाळापूर्व वर्षातील स्व संकल्पना
- (ब) शाळापूर्व वर्षातील खेळाचे प्रकार
- (क) शाळापूर्व वर्षातील परिणामकारक पालकत्व
- (ड) शाळापूर्व वर्षातील बालकाशी गैरवर्तन व गैरशब्दप्रयोग
- (इ) शाळापूर्व वर्षातील कारक विकास
- (फ) शाळापूर्व मुलांमधील आक्रमकता.
७. (अ) शाळापूर्व काळातील बोधन विकासाबाबत योगोट्स्कीचा दृष्टीकोन वर्णन करा. १०
- (ब) शाळापूर्व काळातील भाषा व अध्ययनाचे वर्णन करा. १०
८. मध्यबाल्यावस्थेतील, आरोग्य, पोषण बालपणातील लट्ठपणा/अतिस्थुलता, यावर सविस्तर लिहा. २०
९. मध्यबाल्यावस्थेत मैत्रीचे संबंध कसे निर्माण होतात हे स्पष्ट करा. २०
१०. किशोरावस्थींना सामोरे जाव्या लागणाऱ्या मानसिक अडचणी कोणत्या आहेत ? २०

S.Y.B.A.

Dec
2018

Philosophy - CP-II)

Asmi-Exam.-2nd Half-2018-3

Con. 452-18.

ST-6005

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) From **Section - I**, Attempt any **two** question from Question No. 1 to 4 and Question No. 5 is **compulsory**.
- (2) From **Section - II**, Attempt any **two** question from Question No. 6 to 9 and Question No. 10 is **compulsory**.
- (3) **Figures** to the **right** indicate full marks.

Section I

1. What is feminism? Explain the main traditions in feminist thoughts. 16
2. State and critically evaluate Peter Singer's view on Social Obligations to the poor/needy. 16
3. State and critically evaluate Will Kymlicka's theory of multiculturalism. 16
4. Explain fully Plato's views on family and marriage. 16
5. Write notes on any **two** of the following :— 18
  - (a) Liberal Feminism
  - (b) Social obligation of the poor-Peter Singer
  - (c) Principles of Just War
  - (d) Multiculturalism - Will Kymlicka.

Section II

6. What is Social Contract? Explain the thoughts of Hobbes' and Locke about Social Contract. 16
7. Discuss fully Karl Mark's views on communism. 16
8. Explain in detail Dr. Babasaheb Ambedkar's concept of Social Justice. 16
9. Explain fully Mill's views on liberty. 16
10. Write notes on any **two** of the following :— 18
  - (a) Importance of Political Philosophy
  - (b) Ideal of Democracy
  - (c) Ronald Dwarkin's views on modified Liberty
  - (d) M. Gandhiji's views of Civil disobedience.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्र. १ ते ४ मधून कोणतेही २ प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्र. ६ ते ९ मधून कोणतेही २ प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (३) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.
 (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

विभाग १

१. स्त्रीवाद म्हणजे काय ? स्त्रीवादी विचारांमधील प्रमुख मतप्रवाह स्पष्ट करा. १६
 २. गरिबांप्रती/गरजूंप्रती सामाजिक उत्तरदायित्व विषयी पिटर सिंगरचा दृष्टिकोन सांगून त्याचे चिकित्यक मूल्यमापन करा. १६
 ३. विल किम्लीका यांचा बहुसांस्कृतिकवादाचा सिद्धांत सांगून त्याचे चिकित्सक मूल्यमापन करा. १६
 ४. कुटूंब आणि विवाह याविषयी प्लेटोचा दृष्टिकोन सविस्तर स्पष्ट करा. १६
 ५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहँेवर टीपा लिहा :-
     (अ) उदारमतवादी स्त्रीवाद
     (ब) गरीबांप्रती सामाजिक उत्तरदायित्व – पिटर सिंगर
     (क) न्याय युद्धाचे तत्त्व
     (ड) बहुसांस्कृतिकवाद – विल किम्लीका.

विभाग २

६. सामाजिक करार म्हणजे काय ? हॉब्ज आणि लॉक यांचे सामाजिक करारांसंदर्भात विचार स्पष्ट करा. १६
 ७. साम्यवादावरील कार्ल मार्क्सच्या विचारांची सविस्तर चर्चा करा. १६
 ८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची सामाजिक न्यायाची संकल्पना सविस्तर स्पष्ट करा. १६
 ९. मिल्लचे स्वातंत्र्यासंबंधीचे विचार सविस्तर स्पष्ट करा. १६
 १०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहँेवर टीपा लिहा :-
     (अ) राजकीय तत्त्वज्ञानाचे महत्त्व
     (ब) लोकशाहीचा आदर्श
     (क) रोनॉल्ड डॉर्किनचे सुधारित स्वातंत्र्याचे विचार
     (ड) म. गांधीर्जीचा सविनय कायदेभंग विषयक दृष्टिकोन.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B.: (1) From Section – I, Attempt any two questions from Question Nos. 1 to 4 and Question No. 5 is compulsory.
- (2) From Section – II, Attempt any two questions from Question Nos. 6 to 9 and Question No. 10 is compulsory.
- (3) Figures to the right indicate full marks.

Section I

- State the nature of Indian philosophy and explain the general features of Indian Philosophy. 16
- Explain in detail Nishkamakarmayoga of the Bhagwad Gita. 16
- Explain the theory of Syadavada given in Jainism. 16
- Explain the Four Noble Truths and Eight Fold Path of the Buddism. 16
- Write short notes on any two of the following :—
  - Philosophy of Upanishads
  - Nature of Atman in Bhagavad-Gita
  - Anekantavada of Jainism
  - Charvaka theory of knowledge.

Section II

- Explain in detail Parmenides and Anaximander view of change. 16
- State and critically evaluate Plato's theory of Ideas. 16
- Explain fully Aristotle's theory of soul. 16
- Explain the dialectic Method of Socratic. 16
- Write short notes on any two of the following :—
  - Heraclitus
  - Plato's theory of knowledge
  - Aristotle's theory of causation
  - St. Augustine's theory of knowledge.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्रमांक १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
- (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्रमांक ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
- (३) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.
- (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

विभाग १

१. भारतातील तत्त्वज्ञानाचे स्वरूप सांगा आणि भारतीय तत्त्वज्ञानाची सामान्य वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.	१६
२. भगवद्गीतेच्या निष्कामकर्मयोगाचे सविस्तर स्पष्टीकरण द्या.	१६
३. जैन तत्त्वज्ञानातील स्थाद्वादाचा सिधांत स्पष्ट करा.	१६
४. बौद्ध दर्शनातील चार आर्य सत्वे आणि अष्टांग मार्ग सुस्पष्ट करा.	१६
५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा. :-	१८
(अ) उपनिषदातील तत्त्वज्ञान	
(ब) भगवद्गीतेतील आत्म्याचे स्वरूप	
(क) जैनांचा अनेकांतवाद	
(ड) चार्वाकांचा ज्ञानाचा सिधांत.	

विभाग २

६. पार्मेनायडिज आणि अॅनक्विझमॅंडर यांचा परिवर्तनाविषयीचा दृष्टिकोन सविस्तर स्पष्ट करा.	१६
७. प्लेटोचा आयडियाचा सिधांत सांगून त्याचे चिकित्सक मूल्यमापन करा.	१६
८. ऑरिस्टॉटलचा आत्म्यविषयीचा सिधांत सविस्तर स्पष्ट करा.	१६
९. सॉक्रेटिसची प्रश्नोत्तर (संभाषण) पद्धती स्पष्ट करा.	१६
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा. :-	१८
(अ) हेरॅक्सिलटस	
(ब) प्लेटोचा ज्ञानविषयक सिधांत	
(क) ऑरिस्टॉटलचा कार्यकारण सिधांत	
(ड) सेंट ऑगस्टिनचा ज्ञान सिधांत.	

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions from both sections but not more than three questions from each section.
(2) Figures to the right indicate full marks.
(3) Draw neat diagrams wherever necessary.

Section I

1. Answer any two of the following :- 20
  - (a) Write the importance and usefulness of macroeconomics.
  - (b) Describe the circular flow of national income in two sector (closed) economy.
  - (c) What are the difficulties in measuring national income.
  - (d) Discuss the types and phases of trade cycles.
2. Answer any two of the following :- 20
  - (a) Discuss the concepts of national income.
  - (b) Explain the "J. B. Say's" law of market.
  - (c) Distinguish between microeconomics and marcoeconomics.
3. Answer any two of the following :- 20
  - (a) Discuss the subjective and objective factors determining consumption function.
  - (b) Explain in detail investment multiplier.
  - (c) What are the factors influencing on marginal efficiency of capital?
4. Answer any two of the following :- 20
  - (a) What are the determinants of money supply ?
  - (b) Explain the functions of money.
  - (c) What are the factors affecting velocity of circulation of money ?

Section II

5. Answer any two of the following :- 20
  - (a) Explain the function of commercial banks.
  - (b) What are the objectives of monetary policy in India ?
  - (c) Explain the sources of public revenue.
  - (d) Explain the qualitative instruments of credit control of monetary policy.

6. Answer any two of the following :– 20
- (a) Explain the progress of Indian commercial banks since 1969.
  - (b) Discuss the function of central banks.
  - (c) Explain the Narsinhram Committee report of 1991.
7. Answer any two of the following :– 20
- (a) Discuss the role of Indian money market.
  - (b) Write a note on Securities Exchange and Board of India (SEBI).
  - (c) Discuss the reforms in Indian capital market.
8. Answer any two of the following :– 20
- (a) What are the merits and demerits of indirect taxes ?
  - (b) Explain the causes of increasing public expenditure in India.
  - (c) Discuss the various canons of taxation.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा. प्रत्येक विभागातून किमान तीन पेक्षा जास्त प्रश्न सोडवू नयेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नाचे गुण दर्शवितात.
 (३) आवश्यक तेथे सुबक आकृत्या काढा.

विभाग १

१. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :– 20
- (अ) समग्र अर्थशास्त्राचे महत्व आणि उपयुक्तता लिहा.
  - (ब) दोन क्षेत्रीय (बंदिस्त) अर्थव्यवस्थेतील उत्पन्नाचा चक्राकार प्रवाह विषद करा.
  - (क) राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्यातील अडथळे कोणते ?
  - (ड) व्यापार चक्राचे प्रकार आणि अवस्थांची चर्चा करा.
२. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :– 20
- (अ) राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या संकल्पना स्पष्ट करा.
  - (ब) “जे.बी.से” चा बाजारेपठ विषयक नियम स्पष्ट करा.
  - (क) सुक्षम अर्थशास्त्र आणि समग्र अर्थशास्त्र यामधील फरक स्पष्ट करा.

3. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : - 20
 (अ) उपभोग फलन ठरविणाऱ्या वस्तुनिष्ठ व व्यक्तिनिष्ठ घटकांची चर्चा करा.
 (ब) गुंतवणूक गुणक सविस्तरपणे स्पष्ट करा.
 (क) भांडवलाच्या सिमांत कार्यक्षमतेवर प्रभाव पाडणारे घटक कोणते ?
4. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : - 20
 (अ) पैशाच्या पुरवठचाची निधारके कोणती ?
 (ब) पैशाची कार्ये स्पष्ट करा.
 (क) मुद्रेच्या भ्रमणवेगावर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
- विभाग २**
5. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : - 20
 (अ) व्यापारी बँकांची कार्य स्पष्ट करा.
 (ब) भारतातील मौद्रीक धोरणाची उद्दिष्टे कोणती ?
 (क) सार्वजनिक उत्पन्नाचे स्रोत स्पष्ट करा.
 (ड) मौद्रीक धोरणाच्या पतनियंत्रणाची गुणात्मक साधने सविस्तर विषद करा.
6. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : - 20
 (अ) भारतातील व्यापारी बँकांचा १९६९ पासूनचा विकास स्पष्ट करा.
 (ब) मध्यवर्ती बँकेच्या कार्याची चर्चा करा.
 (क) १९९१ चा नरसिंहम समितीचा अहवाल स्पष्ट करा.
7. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : - 20
 (अ) भारतातील नाणेबाजाराची भूमिका यावर चर्चा करा.
 (ब) भारतीय प्रतिभुती आणि विनिमय महामंडळावर टिप लिहा.
 (क) भारतीय भांडवल बाजारातील सुधारणांची चर्चा करा.
8. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : - 20
 (अ) अप्रत्यक्ष कराचे गुण आणि दोष कोणते ?
 (ब) भारतातील सार्वजनिक खर्च वाढीची कारणे स्पष्ट करा.
 (क) विविध करकसोट्यांची चर्चा करा.

(3 Hours)

Total Marks : 100

- N.B. (1) Attempt any five questions, choosing not more than three questions from any one section
(2) Figures to the right indicate full marks.

Section-I

1. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Explain the features of New Industrial Policy 1991.
  - (b) What is role of agriculture in Indian Economy?
  - (c) Explain the change in the sectoral composition of national income in India since 2000.
  - (d) Write a note on the New agricultural policy of India.
2. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Discuss the policy strategies for employment generation in India.
  - (b) Explain the trends in national Income of India since 2005.
  - (c) Explain the causes of inflation in India.
3. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Write a note on new agricultural strategy in India.
  - (b) Explain the measures to improve agricultural productivity in India.
  - (c) Explain the defects in the agricultural marketing system.
4. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Explain the significance of small scale industries in India.
  - (b) Analyze the impact of SEZ on Indian economy.
  - (c) Explain the types of unemployment in India.

Section-II

5. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Write a note on convertibility of Indian rupee.
  - (b) Analyze the objectives of fiscal policy in India.
  - (c) Explain the quantitative measures of monetary policy of the RBI.
  - (d) Explain the fiscal policy of India.
6. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) What is money supply? Explain the RBI's measures of money supply.
  - (b) Explain the progress of commercial banks in the post reform period.
  - (c) Explain the role of capital market in India.
7. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Discuss the recommendations of the 13th Finance Commission.
  - (b) Explain the direction of imports of India.
  - (c) Explain the composition of imports of India.
8. Attempt any two of the following :- 20
  - (a) Explain the exchange rate policy of India.
  - (b) Describe the banking sector reforms of 1998.
  - (c) Explain India's Balance of Payments position since 2000.

[TURN OVER

25

(3 तास)

एकूण गुण : १००

- सूचना :** (१) एकूण पाच प्रश्न सोडवा. प्रत्येक विभागातून तीन पेक्षा जारूत प्रश्न सोडवू नयेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग - १**१. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-**

- (a) १९९१ च्या नवीन औद्योगिक धोरणाची वैशिष्ट्य स्पष्ट करा.
- (b) भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतकी भूमिका कोणती आहे?
- (c) भारतातील २००० नंतर झालेल्या राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या क्षेत्रिय योगदानातील बदल स्पष्ट करा.
- (d) नवीन शेतकी धोरणावर टिप लिहा.

२. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-

- (a) भारतात रोजगार निर्मितीसाठी योजलेल्या विविध धोरणांची चर्चा करा.
- (b) २००५ पासून भारताच्या राष्ट्रीय उत्पन्नातील काळ स्पष्ट करा.
- (c) भारतातील किंमताद्वाराची कारणे स्पष्ट करा.

३. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-

- (a) भारतातील नवीन कृषीविषयक व्युत्पन्न यावर टिप लिहा.
- (b) भारतातील शेतकी उत्पादकतेत सुधारणा करण्यासाठी उपाययोजना स्पष्ट करा.
- (c) शेतकी विषयान पढतीतील दोष स्पष्ट करा.

४. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-

- (a) भारतातील लघु उद्योगांचे महत्व स्पष्ट करा.
- (b) भारतीय अर्थव्यवस्थेत (SEZ) सेङ्घाचा परिणाम विशद करा.
- (c) भारतातील बेरोजगारीचे प्रकार स्पष्ट करा.

विभाग - २**५. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-**

- (a) भारतीय रुपयाच्या परिवर्तनीयतेवर टिप लिहा.
- (b) भारतातील वित्तीय धोरणाची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.
- (c) RBI च्या मौद्रिक धोरणातील संख्यात्मक नियंत्रणाची साधने स्पष्ट करा.
- (d) भारताचे राजकोषीय धोरण स्पष्ट करा.

६. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-

- (a) पैशाचा पुरवठा म्हणजे काय? पैशाच्या पुरवठ्याबाबत (RBI) चे उपाय स्पष्ट करा.
- (b) सुधारणोतर काळातील व्यापारी बँकांची प्रगती स्पष्ट करा.
- (c) भारतातील भांडवल बाजाराची भूमिका स्पष्ट करा.

७. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-

- (a) तेराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीवर चर्चा करा.
- (b) भारताच्या आयातीची दिशा स्पष्ट करा.
- (c) भारताच्या आयातीमधील घटक स्पष्ट करा.

८. खालीलपैकी कोणतेहीदोन प्रश्न सोडवा :-

- (a) भारताचे विनियम दर धोरण स्पष्ट करा.
- (b) १९९८ च्या बँकिंग क्षेत्रातील सुधारणा स्पष्ट करा.
- (c) २००० नंतरची भारताच्या व्यवहार शेषाची स्थिती स्पष्ट करा.

Con. 509-18.**History - (Paper - II)****ST-6130**

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. :** (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.

1. Explain the meaning of renaissance and state the major causes responsible for the renaissance in Europe.
2. Discuss the factors that caused for the American Revolution.
3. Evaluate the major contribution of Bismarck in the Unification of Germany.
4. Bring out" the leading causes responsible for the colonial expansion in Africa and Asia.
5. Comment on any two of the following :

(a) Geographical Discovery	(b) Agricultural Revolution
(c) Evolution of Parliamentary Democracy	(d) World War I.
6. State the contribution of Reza Shah Pahlavi in the modernization of Iran.
7. Describe the domestic and foreign policy of Adolf Hitler in Germany.
8. Examine the major effects of World War II.
9. Evaluate the role of Dr. Ahmed Sukarno in the national movement of Indonesia.
10. Write short notes on any two of the following :

(a) Arab-Israel Conflict	(b) Militarism in Japan
(c) UNO	(d) Mahatma Gandhi and his movements.

(मराठी रूपांतर)

(3 तास)

[एकूण गुण : 900

- सूचना :** (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

1. प्रबोधनाचा अर्थ स्पष्ट करून युरोपातील प्रबोधनास जबाबदार असलेली प्रमुख कारणे सांगा.
2. अमेरीकन राज्यक्रांतीस जबाबदार असलेल्या कारणांची चर्चा करा.
3. जर्मनीच्या एकिकरणातील बिस्मार्कच्या प्रमुख योगदानाचे मूल्यांकन करा.
4. आशिया आणि आफ्रिका खंडातील वसाहतवादाच्या विस्ताराला जबाबदार असलेली कारणे सांगा.
5. खालीलपैकी कोणत्याही दोहँवर भाष्य करा :

(अ) भौगोलिक शोध	(ब) कृषीक्रांती
(क) संसदीय लोकशाहीचा विकास	(ड) जागतिक पहिले महायुद्ध.
6. इराणच्या आधुनिकीकरणामध्ये रेझा शहा पहेलवीचे योगदान सांगा.
7. जर्मनीतील अडॉल्फ हिटलरच्या अंतर्गत आणि परराष्ट्र धोरणांचे वर्णन करा.
8. जागतिक दुसऱ्या महायुद्धाच्या प्रमुख परिणामांचे परीक्षण करा.
9. इंडोनेशियाच्या राष्ट्रीय चळवळीतील डॉ. अहमद सुकार्नोच्या योगदानाचे मूल्यांकन करा.
10. खालीलपैकी कोणत्याही दोहँवर टिपा लिहा :

(अ) अरब-इस्लाम संघर्ष	(ब) जपानमधील लष्करवाद
(क) युनो (संयुक्त राष्ट्र संघटना)	(ड) महात्मा गांधी आणि त्यांच्या चळवळी.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

1. Explain the literary sources as an account for the study of Ancient Indian History.
2. Explain the salient feature of the town planning in the Indus Valley Civilization.
3. Describe the Political and Religious Life of the Vedic Period.
4. Give an account for the rise and spread of Buddhism in India.
5. Comment on (any two) :-
  - (a) Foreign Travelers Accounts
  - (b) Teaching of Vardhamana Mahavira
  - (c) Greek Invasion
  - (d) King Ashoka.
6. Examine the administration of the Mauryan Period.
7. Describe the career and achievements of Samudragupta.
8. Evaluate the role of Harshavardhan in administration, religion and education.
9. Briefly trace the history of Rashtrakutas.
10. Write short notes on any two :-
  - (a) Satavahana age
  - (b) Emperor Kanishka
  - (c) Arab Invasion
  - (d) Spread of Indian Culture in Asia.

(मराठी रूपांतर)
(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. प्राचीन भारतीय इतिहासाची वाडमयीन साधने स्पष्ट करा.
२. सिंधू संस्कृतीतील नगर रचनेची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
३. वैदिक काळातील राजकीय आणि धार्मिक जीवनाचे वर्णन करा.
४. बौद्ध धर्माचा भारतातील उदय आणि प्रसाराविषयी माहिती लिहा.
५. भाष्य करा (कोणत्याही दोहँंवर) :-
 (अ) परकीय प्रवाशांचे इतिवृत्तात
 (ब) वर्धमान महावीरांची शिकवण
 (क) ग्रीक आक्रमणे
 (ड) सम्राट अशोक.
६. मौर्य कालखंडातील प्रशासन व्यवस्थेचे परिक्षण करा.
७. समुद्रगुप्ताच्या जीवन आणि कार्याचे वर्णन करा.
८. प्रशासन, धर्म आणि शिक्षणामधील हर्षवर्धनाच्या भूमिकेचे मूल्यांकन करा.
९. राष्ट्रकुटांच्या इतिहासावर थोडक्यात माहिती सांगा.
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहँंवर टिपा लिहा :-
 (अ) सातवाहन काळ
 (ब) सम्राट कनिष्ठ
 (क) अरब आक्रमणे
 (ड) भारतीय संस्कृतीचा अशियातील प्रसार.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) All questions carry equal marks (20 marks each)

(3) Marathi Medium Student should Compulsory the English question paper.

1. Write an essay on Dr. M. N. Srinivas biography and his contribution. 20
2. Explain the dialectical though by Dr. D. P. Mukherji. 20
3. Analyse the distinguish between caste and class. 20
4. Write in detail about the early life and contribution of Dr. B. R. Ambedkar. 20
5. Write an essay on contribution of Dr. A. R. Desai to Indian Sociology. 20
6. Explain the concepts of social change, evolution growth and development. 20
7. Highlight in detail Rostow's theory of Modernisation. 20
8. By citing the examples of Posco and Vedanta analyse the resistance movements in India. 20
9. Discuss in detail minorities, women and dalit as excluded categories. 20
10. Write short notes on any two of the following :—
  - (a) Rehabilitation
  - (b) Dr. G. S. Ghurye
  - (c) Mahatma Phule
  - (d) Aims of sustainable development.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत (प्रत्येकी २० गुण).
 (३) मराठी उत्तरे लिहिणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका अवश्य पहावी.

१. डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांच्या जीवन व योगदानावर आधारित निबंध लिहा.	२०
२. डॉ. डी. पी. मुखर्जीचे द्वंद्वात्मक विचार सांगा.	२०
३. जात आणि वर्ग यामधील फरक दर्शवा.	२०
४. डॉ. बी. आर. आंबेडकर यांच्या जीवन व योगदानावर सविस्तरपणे लिहा.	२०
५. डॉ. ए. आर. देसाई यांच्या भारतीय समाजशास्त्रातील योगदानावर निबंध लिहा.	२०
६. सामाजिक बदल, उत्क्रांती, वाढ आणि विकास ह्या संकल्पना स्पष्ट करा.	२०
७. रास्टोव यांचा आधुनिकीकरण सिद्धांत यावर प्रकाश टाका.	२०
८. पोस्को आणि वेदांता यांचा विशेष उल्लेख देऊन भारतात होणाऱ्या प्रतिकार चळवळी मांडा.	२०
९. वंचित समाज म्हणून दलित, अल्पसंख्याक आणि महिला यांची सविस्तर चर्चा करा.	२०
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :- (अ) पुर्ववसन (ब) डॉ. जी. एस. घुर्ये (क) महात्मा फुले (ड) शाशवत विकासांचे उद्देश.	२०

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) All questions carry equal marks. (20 marks each)

(3) Marathi Medium Student should compulsory the English question paper.

1. Write in detail Health and Development in India. 20
2. Review the various concept of health systems available in India with reference Ayurveda, Homeopathy, Acupuncture, Acupressure. 20
3. Explain the impact of Globalization on Indian Education. 20
4. Explain the meaning and definition of Education. Write the role of reference on S.C. and S.T. tribes. 20
5. What is slum ? Explain the Government Policy about slum rehabilitations. 20
6. Write information about the history of Mill's situation of Girangaon, Mill land struggle, with builders and owner. 20
7. Write an essay on hawkers and vendors in city. 20
8. Give the definition of crime and explain in detail crime and it's approaches. 20
9. Discuss the influence of satellite television on children and youth. 20
10. Write short notes on any two of the following : 20
  - (a) Oppression of women at public places
  - (b) Nature of Demography
  - (c) Types and causes of migration
  - (d) Right to Education act-2009.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २० गुण)

(३) मराठीतून उत्तरे लिहिणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका आवश्य पहावी.

१. आरोग्य आणि विकास यावर सविस्तर लिखाण करा. २०

२. भारतीय विविध आरोग्य पद्धतीतल आयुर्वेद, होमिओपॅथी, अक्युपंचर, अक्युप्रेशर या उपचार पद्धतीच्या संदर्भात २० आढावा द्या.

३. जागतिकीकरणाचा भारतीय शिक्षणावर झालेला परिणाम विशद करा. २०

४. शिक्षणाचा अर्थ व्याख्या सांगून अनुसूचित जाती-जमाती संदर्भातील शिक्षणाची भूमिका लिहा. २०

५. झोपडपट्टी म्हणजे काय ? ते सांगून झोपडपट्टी पुनर्वासन विषयक सरकारी धोरण सांगा. २०

६. मुंबईतील गिरण्यांचा इतिहास, गिरणगाव-परिस्थिती, गिरणीच्या जमिनीचा संघर्ष, बिल्डर्स व जमीन मालक २० याविषयी धोडक्यात माहिती लिहा.

७. शहरात फेरीवाले आणि विक्रेते यावर निबंध लिहा. २०

८. गुन्ह्यांची व्याख्या सांगून गुन्हेगारी किंवद्दने दृष्टिकोन स्पष्ट करा. २०

९. सेटेलाईट दूरदर्शनचा मुले आणि युवा यांच्यावर होणारा प्रभाव याची चर्चा करा. २०

१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोहोवर) : २०

(अ) सार्वजनिक ठिकाणी स्थियांवर होणारा अत्याचार

(ब) लोकसंख्येचे स्वरूप

(क) स्थलांतराचे प्रकार व कारणे

(ड) शिक्षणाचा आधिकार २००९.

*****

Con. 503-18.

Political Science - (P-II)

ST-6152

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
(2) Atleast two questions in each section.
(3) All questions carry equal marks (20 marks each).

Section I

1. Discuss the preamble of Indian constitution.
2. Explain the fundamental rights in Indian constitution.
3. Explain the structure and functions of Indian Parliament.
4. Explain the structure and functions of Supreme Court.
5. Write short notes (any two) :-
  - (a) Procedure for amendment of constitution
  - (b) Function of Indian President
  - (c) Features of Indian Federation
  - (d) Judicial review.

Section II

6. Discuss the role of regional parties in Indian Politics.
7. Discuss Caste and Politics in India.
8. Explain the causes and remedies of naxalism in India.
9. Explain the Neharuvian Model of development.
10. Write short notes (any two) :-
  - (a) Coalition Government
  - (b) Terrorism
  - (c) Communalism
  - (d) Criminalisation of Politics.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) एकूण पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रत्येक विभागातील किमान दोन प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
 (३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

विभाग १

१. भारतीय राज्यघटनेचा सरनामा यावर चर्चा करा.
२. भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत अधिकार स्पष्ट करा.
३. भारतीय संसदेची रचना व कार्ये विशद करा.
४. सर्वोच्च न्यायालयाची रचना व कार्ये विशद करा.
५. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
 (अ) घटना दुरुस्तीची प्रक्रिया
 (ब) राष्ट्रपतीची कार्ये
 (क) संघराज्याची वैशिष्ट्ये
 (ड) न्यायालयीन पुनर्विलोकन.

विभाग २

६. भारतीय राजकारणात प्रादेशिक पक्षांच्या भूमिकेची चर्चा करा.
  ७. भारतातील जात आणि राजकारण यावर चर्चा करा.
  ८. भारतातील नक्षलवादाची कारणे आणि उपाय स्पष्ट करा.
  ९. नेहरूंचे आर्थिक विकासाचे प्रतिमान स्पष्ट करा.
  १०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
 (अ) आघाड्यांचे शासन
 (ब) दहशतवाद
 (क) जमातवाद
 (ड) राजकारणाचे गुन्हेगारीकरण.
-

(35)

Con. 518-18. Political Science - (P-TII) ST-6053

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions of which at least two must be from each section.
(2) All questions carry equal marks. (20 marks each)

Section I

1. Define Public Administration and discuss its scope.
2. Explain the concept of 'Good Governance' with suitable examples
3. Discuss the principles of hierarchy and decentralizations along with their merits and demerits.
4. Explain the concepts of e-governance and public private partnership.
5. Write short notes on any two of the following:-
  - (a) Evolution of Public Administration
  - (b) New Public Management
  - (c) Delegation
  - (d) Maslow's theory of motivation

Section II

6. What are the basic features of Indian administrative system?
7. What are Central, All India and State services? Explain with suitable examples.
8. Explain the process of making of the annual budget of government of India.
9. Explain the role of the chief vigilance commissioner.
10. Write short notes on any two of the following:-
  - (a) Constitutional provisions about Indian administration
  - (b) Training for state services in Maharashtra
  - (c) Public Accounts committee
  - (d) Lokpal

(मराठी रूपांतर)

सूचना : (१) प्रत्येक विभागातील किमान दोन असे एकूण पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत (प्रत्येकी २०)

विभाग १

१. लोकप्रशासनाची व्याख्या देऊन त्याच्या व्यासीची चर्चा करा.
२. सुशासन ही संकल्पना योग्य उदाहरणांसहीत स्पष्ट करा.
३. पदसोपान आणि विकेंद्रीकरण या संकल्पनांची त्यांचे फायदे आणि तोट्यांसहीत चर्चा करा.
४. ई-प्रशासन आणि सर्वाजनिक आणि खाजगी भागीदारी या संकल्पना स्पष्ट करा.
५. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
  - (अ) लोकप्रशासनाची उत्क्रांती
  - (ब) नवीन सार्वजनिक व्यवस्थापन
  - (क) प्रदान
  - (ड) मॅसलॉवचा प्रेरणा सिद्धांत.

विभाग २

६. भारतीय प्रशासकीय व्यवस्थेची मूलभूत वैशिष्ट्ये कोणती आहेत ?
७. केंद्रीय, आखिल भारतीय आणि राज्यसेवा म्हणजे काय ते योग्य उदाहरणांसहित स्पष्ट करा.
८. भारत सरकारचा वार्षिक अर्थसंकल्प तयार करण्याची प्रक्रिया स्पष्ट करा.
९. मुख्य दक्षता आयुक्तांची भूमिका स्पष्ट करा.
१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
  - (अ) भारतीय प्रशासनासंबंधीच्या घटनेतील तरतुदी
  - (ब) महाराष्ट्रातील राज्य सेवांचे प्रशिक्षण
  - (क) लोकलेखा समिती
  - (ड) लोकपाल.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.
(3) Answers to the both sections should be written in the same answer-book.

Section I

1. Explain the nature and features of rural society.

OR

Explain the concept of Rural-Urban continuum. Describe the main examples of Rural-Urban Continuum.

2. State the objectives of Education. Discuss the various functions of education.

OR

Describe the nature and significance of Co-operative sector.

3. What is meant by Sanscritilization ? State the features of it.

OR

What do you mean by Westernization ? Discuss the impact of Westernization on Indian Economy.

Section II

4. Discuss in detail, 'National Agriculture Policy 2000'.

OR

Explain the importance of Irrigation for agriculture. State the traditional and Modern methods of Irrigation system for Agriculture.

5. Explain the concept of Self-Help-Group. State the features of self-Help-Group.

OR

What is meant by Agro Based Industries ? Explain the importance of Agro Based Industries in rural development.

6. State the scope and limitation of Rural Tourism.

OR

Explain the concept of Agro Tourism. State the principles and scope of Agro Tourism.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना :**
- (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
  - (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
  - (३) दोन्ही विभागाची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. ग्रामीण समाजाचे स्वरूप आणि वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

किंवा

ग्रामीण-नागरी-सातत्याची संकल्पना सांगून ग्रामीण-नागरी सातत्याची ठळक उदाहरणे विशद करा.

२. शिक्षणाची उद्दिष्टे सांगून शिक्षणाच्या विविध कार्याची चर्चा करा.

किंवा

सहकारी क्षेत्राचे स्वरूप व महत्त्व विशद करा.

३. सांस्कृतिकीकरण म्हणजे काय ? सांस्कृतिकीकरणाची वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

पाश्चिमात्यीकरण म्हणजे काय ? पाश्चिमात्यीकरणाचा भारतीय समाजावर झालेल्या परिणामांची चर्चा करा.

विभाग २

४. 'राष्ट्रीय कृषी धोरण २०००' यावर विस्तृत चर्चा करा.

किंवा

शेतीसाठी पाणीपुरवठ्याचे महत्त्व सांगून शेतीला पाणी देण्याच्या पारंपारिक आणि आधुनिक पद्धती सांगा.

५. स्वंयसहाय्यता बचत गटांची संकल्पना स्पष्ट करून स्वंयसहाय्यता बचत गटांची वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

कृषी आधारित उद्योग म्हणजे काय ? ग्रामीण विकासात कृषी आधारित उद्योगांचे महत्त्व स्पष्ट करा.

६. ग्रामीण पर्यटनाची व्याप्ती व मर्यादा स्पष्ट करा.

किंवा

कृषी पर्यटनाची संकल्पना सांगून कृषी पर्यटनाची तत्वे व व्याप्ती स्पष्ट करा.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B.: (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.
(3) Answer of the both sections should be written in the same answer-book.

Section I

1. Explain the concept and various objectives of district administration.

OR

Explain the historical background of district administration.

2. State the mechanism of revenue administration on district level.

OR

Explain the role of collector in district revenue administration.

3. Define term planning and explain the various features of district level planning.

OR

State the planning machinery at the district level.

Section II

4. Write the various changes in 73rd constitutional Amendment in Panchayat Raj System.

OR

Write the various provisions in Mumbai Grampanchayat Act, 1958.

5. Explain the meaning of 'Land Reform' and Write the impact of land reform in India.

OR

Review the various law's related to land reform in India.

6. State the importance of co-operation with its important features.

OR

Write the importance of Agriculture Marketing Produce Committee.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना :**
- (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
  - (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
  - (३) दोन्ही विभागांची उत्तरे एकाच उत्तर-पत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. "जिल्हा प्रशासन" ही संकल्पना स्पष्ट करून जिल्हा प्रशासना मागील उद्दिष्टचे सांगा.

किंवा

जिल्हा प्रशासनाची ऐतिहासिक पाश्वभूमी सांगा.

२. जिल्हा पातळीवरील महसूल प्रशासन यंत्रणेची माहिती द्या.

किंवा

जिल्हास्तरीय महसूल प्रशासनात जिल्हाधिकाऱ्याची भूमिका स्पष्ट करा

३. 'नियोजन' ही संकल्पना स्पष्ट करून जिल्हास्तरीय प्रशासनाची विविध वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

जिल्हा पातळीवरील नियोजन यंत्रणा विशद करा.

विभाग २

४. ७३ व्या घटना दुरुस्तीतील विविध बदल विषद करा.

किंवा

१९५८ मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियमातील विविध तरतूदी विशद करा.

५. जमीन सुधारणेचा अर्थ सांगून भारतातील जमीन सुधारणेचे परिणाम सांगा.

किंवा

भारतातील भू-सुधारणेशी संबंधीत विविध कायद्यांचा आढावा घ्या.

६. सहकाराचे महत्त्व विविध वैशिष्ट्यांच्या आधारे स्पष्ट करा.

किंवा

कृषी उत्पन्न बाजार समितीचे महत्त्व विशद करा.

Con. 508-18.

Education - (P-II)

ST-6184

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) Each question carries 20 marks.

1. Explain the meaning and functions of Educational Psychology. 20
2. What is creativity ? Explain the process of creativity. 20
3. Explain the Experimental Method of Educational Psychology with its merits. 20
4. Explain the types and importance of Transfer of learning. 20
5. Explain the Educational importance of Personality Measurement. 20
6. Explain the different types of thinking. 20
7. What is learning Curve ? Explain its different types with diagram. 20
8. Explain the concept and factors affecting of Mental Health. 20
9. Define of memory. Explain the causes of memory. 20
10. Write short notes on any two of the following :— 20
  - (a) Importance of Attention
  - (b) Causes of fatigue
  - (c) Principles of Development
  - (d) Group Dynamics.

42

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रत्येक प्रश्नांला २० गुण आहेत.

१. शैक्षणिक मानसशास्त्राचा अर्थ आणि कार्ये स्पष्ट करा. २०
२. सृजनशीलता म्हणजे काय ? सृजनशीलतेची प्रक्रिया स्पष्ट करा. २०
३. शैक्षणिक मानसशास्त्राची प्रायोगिक पद्धती आणि तिचे फायदे स्पष्ट करा. २०
४. अध्ययन संक्रमणाचे विविध प्रकार आणि शैक्षणिक महत्त्व स्पष्ट करा. २०
५. व्यक्तिमत्त्व मापनाचे शैक्षणिक महत्त्व स्पष्ट करा. २०
६. विचारांचे विविध प्रकार स्पष्ट करा. २०
७. अध्ययन वक्र म्हणजे काय ? त्याचे विविध प्रकार आकृतीच्या सहाय्याने स्पष्ट करा. २०
८. मानसिक आरोग्याची संकल्पना आणि परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा. २०
९. स्मरण म्हणजे काय ? स्मरणाची कारणे स्पष्ट करा. २०
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहऱ्येवर टिपा लिहा :- २०
- (अ) अवधानाचे महत्त्व
  - (ब) थकव्याची कारणे
  - (क) विकासाची तत्त्वे
  - (ड) समूह गतिशीलता.
-

Dec

2018

S.Y.B.A

Con. 528-18.

Education - (P-II)

ST-6084

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.
(2) Each question carries 20 marks.

1. Explain the stages of counselling process and any two skills of counselling. 20
2. Explain the scope of vocational guidance and relationship of vocational and educational guidance. 20
3. Explain Carl Rogers theory of self. 20
4. Enlist the characteristics of questionnaire. Explain the steps of designing a questionnaire. 20
5. Describe the characteristics of children with dyslexia. Explain the mainstreaming of children with dyslexia. 20
6. What is job satisfaction ? Explain purpose and advantages of job satisfaction. 20
7. Describe the nature and functions of Placement, Remedial and Followup services. 20
8. Describe the nature of Guidance services in school function. 20
9. Explain use of case study and diary in guidance and counselling. 20
10. Short Notes (any two) :-
  - (a) Uses of research services in counseling
  - (b) Uses and limitation of checklist
  - (c) Student information services
  - (d) Merits of Directive Counseling.

44

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक प्रश्नास समान गुण आहेत.

१.	समुपदेशन प्रक्रियेच्या पायन्या आणि समुपदेशनाची कोणतेही दोन कौशल्ये स्पष्ट करा.	२०
२.	व्यावसायिक मार्गदर्शनाची व्यासी सांगून व्यावसायिक व शैक्षणिक मार्गदर्शनातील संबंध स्पष्ट करा.	२०
३.	कार्ल रॉजर्सची 'स्व' उपपत्ती स्पष्ट करा.	२०
४.	प्रश्नावलीचे वैशिष्ट्ये लिहा. प्रश्नावली तयार करण्याच्या पायन्या स्पष्ट करा.	२०
५.	अक्षम बालकांची वैशिष्ट्ये विशद करा. अक्षम बालकांना मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठीच्या उपाययोजना स्पष्ट करा.	२०
६.	व्यवसाय समाधान म्हणजे काय ? व्यवसाय समाधानाची आवश्यकता आणि फायदे स्पष्ट करा.	२०
७.	नियुक्ती सेवा, उपचारात्मक सेवा व अनुधावन सेवा यांचे स्वरूप आणि कार्य विशद करा.	२०
८.	शालेय कार्यात मार्गदर्शन आणि समुपदाशन सेवांचे स्वरूप विशद करा.	२०
९.	मार्गदर्शन आणि समुपदेशनातील व्यक्ती-अभ्यास आणि दैनंदिनीचे उपयोग स्पष्ट करा.	२०
१०.	टिपा द्या (कोणत्याही दोन) :- (अ) समुपदेशनातील संशोधन सेवांचे उपयोग (ब) पडताबा सूचीचे उपयोग आणि मर्यादा (क) विद्यार्थी माहिती सेवा (ड) निर्देशित समुपदेशनाचे गुण.	२०

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. :** (1) Question No. 1 is compulsory.
 (2) Attempt any four questions from Q.2 to Q.9.
 (3) Use of may tensil is allowed.
 (4) Figures to the right indicate full marks.

1. (a) Prepare a Superimposed/Multiple Line Graph to represent the following data – **10**
 Maharashtra : Rural – Urban Composition of total population (1961-2001)

Year	Maharashtra Population 1961-2001 (Figures in Million)		
	Rural	Urban	Total
1961	28.4	11.2	39.6
1971	34.7	15.7	50.4
1981	40.8	22.0	62.8
1991	48.4	30.5	78.9
2001	61.5	50.8	112.4

- (b) Write a note on Isopleth Maps. **10**
2. Discuss physiographic divisions of India with special reference of Great plains of India. **20**
3. (a) What are the problems of Soil in India ? **10**
 (b) Discuss various methods of soil conservation. **10**
4. Explain the characteristic and problem of Indian Agriculture. **20**
5. Examine the factor influencing location of industries in India. **20**
6. Explain – Rainfall distribution in Maharashtra. **20**
7. Discuss different types of soil in Maharashtra and their problems. **20**
8. Describe characteristic & problems related to Agriculture in Maharashtra. **20**
9. What are the major industrial zones of Maharashtra ? Describe any two of the them. **20**

(मराठी रूपांतर)

- सूचना : (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहे.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
 (३) नकाशा स्टेसिलचा वापर करण्यास अनुमती आहे.
 (४) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) खालील आकडेवारी अध्यारोपीत आलेख तयार करा.

महाराष्ट्र - ग्रामीण व शहरी लोकसंख्या (१९६१ ते २००१)

90

वर्ष	महाराष्ट्र लोकसंख्या १९६१-२००१ (आकडेवारी द.ल.मध्ये)		
	ग्रामीण	शहरी	एकूण
१९६१	२८.४	११.२	३९.६
१९७१	३४.७	१५.७	५०.४
१९८१	४०.८	२२.०	६२.८
१९९१	४८.४	३०.५	७८.९
२००१	६१.६	५०.८	११२.४

(ब) 'सममूल्य नकाशे' यावर टिप लिहा.

90

२. भारताचे प्रादेशिक विभाग करून मैदानी प्रदेशाच्या संदर्भाने चर्चा करा.

20

३. (अ) भारतातील मृदेच्या समस्या काय आहेत ?

90

(ब) मृदा संवर्धनाच्या विभिन्न पद्धती सांगा.

90

४. भारतीय शेतीची वैशिष्ट्ये व समस्या स्पष्ट करा.

20

५. भारतातील उद्योगधंद्याच्या स्थानिकीकरणावर प्रभाव टाकणाऱ्या घटकांचे परिक्षण करा.

20

६. महाराष्ट्रातील पर्जन्य वितरण स्पष्ट करा.

20

७. महाराष्ट्रातील विविध मृदा प्रकार व त्यांच्या समस्यांची चर्चा करा.

20

८. महाराष्ट्रातील शेतीची वैशिष्ट्ये व समस्या त्यांचे वर्णन करा.

20

९. महाराष्ट्रातील प्रमुख औद्योगिक विभाग कोणते त्यापैकी कोणत्याही दोघांची माहीती द्या.

20

(3 Hours)

[Total Marks: 100]

N.B.: (1) Question No. 1 is compulsory.

(2) Attempt any four questions from question No. 2 to 9.

(3) Answers supported with diagrams will be given extra credit.

(4) Attach map supplement to the main answer book.

(5) Figures to the right indicate full marks.

1. (a) Draw simple bar diagram :-

10

World production volume of milled rice from 2008-09 to 2015-16.

YEAR	Production of Rice (in metric tonnes)
2008-09	448.2
2009-10	440.5
2010-11	449.3
2011-12	465.8
2012-13	471.9
2013-14	478.4
2014-15	478.7
2015-16	470.8

- (b) Mark the following in the outline map of the world (any ten).

10

(i) Washington	(vi) France	(xi) Lima
(ii) Tokyo	(vii) Egypt	(xii) Delhi
(iii) Sydney	(viii) U.A.E.	(xiii) Chile
(iv) South Africa	(ix) Indian Ocean	(xiv) Thailand
(v) Shri Lanka	(x) Sahara Desert.	

2. Describe various branches of human Geography.

20.

3. Explain various factors affecting distribution of population.

20.

4. Distinguish between Push and Pull factors of migration.

20.

- 5 Write note on any one tribe (a) Eskimo (b) Bedouin (c) Masai.

20.

6. What are the factors responsible for change of the pattern of rural settlements?

20.

7. Describe various problems related to urban settlement and state solution to the urban problems.

20.

8. Define the term of Colonization and what do you understand by third world?

20.

9. Define Globalisation and what do you understand by positive and negative effect of globalisation?

20.

48

[TURN OVER

(३ तास)

[एकूण गुण: १००]

सूचना: (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहे.

(२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.

(३) आकृत्यासाहित उत्तरांना अधिक गुण मिळतील.

(४) नकाशा पुरवणी मुख्य उत्तरपत्रिकेस जोडा.

(५) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवतात.

१. (अ) खालील आकडेवारीवरून साधा स्तंभलेख तयार करा.

जगाचे तांदूळ उत्पादन २००८-०९ ते २०१५-१६.

वर्ष	तांदूळ उत्पादन (मेट्रिक टन)
२००८-०९	४४८.२
२००९-१०	४४०.५
२०१०-११	४४९.३
२०११-१२	४६५.८
२०१२-१३	४७१.९
२०१३-१४	४७८.४
२०१४-१५	४७८.७
२०१५-१६	४७०.८

(ब) जगाच्या नकाशात खालील ठिकाणे दाखवा. (कोणतेही १०) :-

(१) वाशिंगटन

(६) फ्रांस

(२) टोकियो

(७) इजिप्त

(३) सिडनी

(८) यु.ए.इ.

(४) दक्षिण आफ्रिका

(९) हिंदी महासागर

(५) श्रीलंका

(१०) सहारा वाळवंट

(११) लिमा

(१२) दिल्ली

(१३) चिली

(१४) थायलंड

२. मानवी भूगोलाच्या विविध शाखांचे वर्णन करा.

३. लोकसंखेच्या वितरणावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.

४. स्थलांतराच्या ओढ ठक्कल घटकामधील फरक सांगा.

५. पुढीलपैकी कोणत्याही एका आदिवासी जमातीवर टीप लिहा (अ) एस्किमो (ब) बदाउनी (क) मसाई

६. ग्रामीण वस्तींच्या संरचनेत बदल होण्यास कारणीभूत असलेल्या घटकांची चर्चा करा.

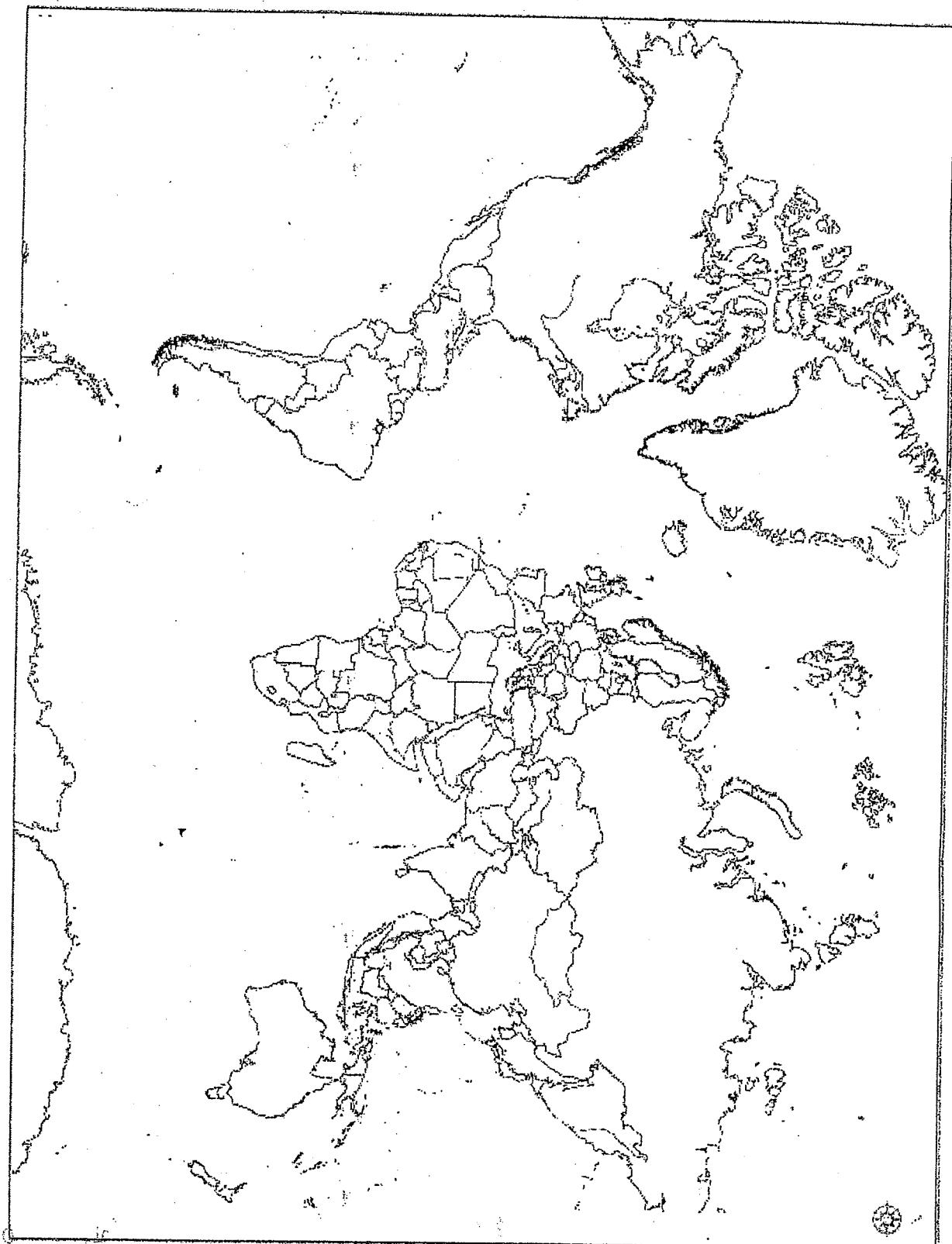
७. नागरी वसाहतीच्या समस्या आणि त्यावरील उपायांचे वर्णन करा.

८. वसाहतीकरण हि संज्ञा स्पष्ट करून तुम्ही तिसरे जग (THIRD WORLD) याबद्दल काय समजता ते लिहा.

९. जागतिकीकरण म्हणजे काय? जागतिकीकरणाचे सकारात्मक आणि नकारात्मक परिणाम लिहा.

Con. 530-ST-6060-18.

3

50

N.B. :(1) All questions are compulsory.

(2) Figures to the right indicate full marks.

1. Write short notes on any **four** of the following : 20
  - (a) Contribution of Women Poets in India
  - (b) Poetry After 1950s
  - (c) The beginning of English Studies in India
  - (d) Modern Indian Drama in English
  - (e) Development of Dalit Fiction in India
  - (f) Fiction of India Diaspora
  - (g) Early Indian English Poetry
  - (h) Growth of Fiction in Pre-independence era

2. Attempt any **two** of the following : 20
  - (a) Analyze the character of Bayaji in Waman Hoval's "The Storeyed House".
  - (b) Examine the theme of Salman Rushdie's "Good Advice is Rarer Than Rubies".
  - (c) R. K. Narayan's 'The Martyr's Corner' deals with the rise and fall of Rama's fortune." Explain.
  - (d) How does Manto depict the trauma of partition in "The Assignment" ?

3. Attempt any **one** of the following : 20
  - (a) Critically examine the characters in Amitav Ghosh's "The Glass Palace".
  - (b) Discuss Nemade's Cocoon as an Existentialist Novel.
  - (c) How does Bandopadhyay draw the portrayal of poverty and hunger in his novel "Pather Panchali" ?

4. (a) Attempt any **one** of the following : 10
  - (i) The feelings of a small child in Rabindranath Tagore's "Authorship"
  - (ii) India as depicted in Derizio's "To India- My Native Land"
  - (iii) Tone of confession in Kamala Das' "An Introduction"
  - (iv) Central comparison in Ezekiel's "Poet, Lover and Birdwatcher"

- (b) Attempt any **one** of the following : 10
  - (i) Central theme of Shivdasani's "The Atheist's Confession"
  - (ii) Critical appreciation of Dilip Chitre's poem "I Am Cripple"
  - (iii) The homesickness in Ali's "Postcard from Kashmir"
  - (iv) Critical appreciation of Kabir's "Bijak"

5. Attempt any **one** of the following : 20
  - (a) Critically comment on Vijay Tendulkar's play "Kamala" in the light of its characterization and theme.
  - (b) Critically evaluate Partap Sharma's "Sammy" as a finest play in the history of Indian theatre.
  - (c) Comment on the characterization in Mohan Rakesh's "One Day in Ashadha".

- N.B. : (1) Attempt all questions.
 (2) Figures to the right indicate full marks.
 (3) All questions carry equal marks.

1. Write short notes on any four of the following : 20
  - (a) Beat Generation
  - (b) Jewish American Fiction
  - (c) Harlem Renaissance
  - (d) Realism
  - (e) Confessional Poetry
  - (f) Imagism in American Poetry.

2. (a) What are the various themes of Gloria Naylor's "Women of Brewster Place" ? Explain with suitable examples from the text. 20
 OR
 (b) Justify the title of John Steinbeck's "Pearl".
 OR
 (c) Write short notes on any two of the following :
  - (i) Use of symbols in "Pearl"
  - (ii) Plot of "Pearl"
  - (iii) Significance of the title of "Women of Brewster Place"
  - (iv) Theme of female bonding in "Women of Brewster Place".

3. (a) Critically appreciate the story, "Hills Like White Elephants". 10
 OR
 Critically examine the theme of 'Jewishness' in the story, "The Jew Bird".
 (b) "The Use of Force" is a poignant story touching upon the human relationship between a doctor and patient. Explain with examples from the story. 10
 OR
 Comment on the theme of mother-daughter relationship as presented in Kincaid's story, "Girl".

4. (a) Discuss "Emperor Jones" as a play portraying a protagonist's "psychological journey from inhumanity to humanity." 20
 OR
 (b) Evaluate the plot structure of Tennessee William's "Cat on a Hot Tin Roof".
 OR

(c) Write short notes on any two of the following :

- (a) Relationship between Maggie and her husband.
- (b) Character sketch of Brutus Jones
- (c) Symbols used in "Emperor Jones"
- (d) Characterization of "Cat on a Hot Tin Roof".

5. (a) Give critical appreciation of any two poems of Langston Hughes you have studied. 10

OR

Write short notes on any two of the following :

- (i) I, too, Sing America
- (ii) The Weary Blues
- (iii) Negro Speaks of River.

(b) Give critical appreciation of any two poems of Robert Frost you have studied. 10

OR

Write short notes on any two of the following :

- (i) Mending Walls
- (ii) Design
- (iii) Birches.

Con. 450-18.

ST-6153

(३ तास)

एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
 (२) प्रश्नांसमोरील अंक गुण दर्शवितात.

१. 'कांदबरी' या साहित्यप्रकाराचे स्वरूपविशेष स्पष्ट करा. 20

किंवा

कृषी संस्कृतीच्या पराभवाची कथा म्हणजे 'गोतावळा' या विधानाची साधकबाधक चर्चा करा.

२. दिनानाथ मनोहर लिखित 'रोबो' कांदबरीचे कथानक भाषिक वैशिष्ट्यासह स्पष्ट करा. 20

किंवा

दिनानाथ मनोहर यांनी 'रोबो' कांदबरीतून कोणते वास्तव प्रगट केले आहे, ते साधार लिहा.

३. प्रभाकर पाठ्ये यांनी 'तोकोनोमा' या प्रवासवर्णनातून जपानी संस्कृतीचे दर्शन कसे घडविले आहे. साधार 20 लिहा.

किंवा

मराठीतील प्रवासवर्णन लेखनाची परंपरा थोडक्यात विशद करा.

४. रा.भि. जोशींना भारतीय संस्कृतीबद्दल असलेले आकर्षण 'घाटशिळेवरी उभी' या प्रवासवर्णनातून सतत जाणवते 20 या विधानाची चिकित्सा करा.

किंवा

'काळे शिलारत्न' आणि 'पुढची मजल' या लेखांचा आशय तुमच्या शब्दात लिहा.

५. पुढीलपैकी प्रत्येक गटातील एक टीप लिहा :- 20

गट अ) १. गोतावळा मधील 'नारबा' ही व्यक्तिरेखा

२. गोतावळामधील निसर्ग वर्णन

गट ब) १. 'रोबो' कांदबरीतून व्यक्त झालेली फौजी शिस्त

२. डिकीची मैत्रीण-प्रभा

गट क) १. 'थोड मायेचं' शीर्षकाची समर्पकता

२. वेरूळ लेण्यांचे वर्णन

गट ढ) १. जपान मधील 'गेशा संस्कृती'

२. 'चेरीचा मोहर' मधील प्रेमभाव.

Con. 466-18.

ST-6026

(३ तास)

एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
 (२) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.
 (२) प्रश्नांसमोरील अंक गुण दर्शवितात.

१. मानवी भाषा आणि मानवेतर भाषा संदेशनामधील फरक स्पष्ट करून, मानवी भाषेची वैशिष्ट्ये सांगा. २०
 किंवा

याकोबसनकृत भाषिक कार्याचे नमुनास्त्रप सांगून, भाषेच्या विविध कार्याची सविस्तर चर्चा करा.

२. भाषा भेदांची थोडक्यात चर्चा करा, प्रमाण भाषा व बोली यांच्यातील साम्यभेद स्पष्ट करा. २०
 किंवा

मानवी जीवनाच्या विविध क्षेत्रात भाषेचा वापर कसा होतो ? ते साधार स्पष्ट करा.

३. आपला धंदा कोणता व कसा करावा या लेखातील विद्यार्थ्यांसाठी मार्गदर्शक असलेले विचार स्पष्ट करा. २०
 किंवा

'विनंतीपत्र' या लेखातील गोपाळ बाबा वलंगकर यांनी अस्पृशांसाठी केलेली विनंती कोणती ? साधार लिहा.

४. 'भाषाभिवृद्धीचा सामाजिक दृष्टिकोन' या लेखातील श्री. म. माटे यांनी भाषेविषयी मांडलेले विचार विशद करा. २०
 किंवा

मुकुंदराव पाटील यांनी 'शेतकऱ्यांची निकृष्टस्थिती' घालविण्यासाठी कोणते उपाय सूचविले आहेत ? ते लिहा.

५. टीप लिहा (प्रत्येक गटातील कोणत्याही दोन) :- २०

अ) गट

१. संदेशनाचे प्रकार (शरीरबाह्य)
२. भाषेची यादृच्छिकता
३. व्यवसाय भाषा
४. स्त्रीयांची - पुरुषांची भाषा.

ब) गट

१. स्त्री विद्याभ्यास-शंका निवारण मधील विद्वान तस्त्रण
२. 'गुलामगीरी' ची प्रस्तावना मधील विचार
३. 'अस्पृश्योन्नतीचा आर्थिक पाया' मधील सामाजिकता
४. 'मुंबई १९९१' मधील साहित्य विषयक विचार.

सूचना : (१) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं ।
 (२) उत्तरपुस्तिका में प्रश्न । उपप्रश्न संख्या अवश्य लिखिए ।

१. निम्नलिखित अवतरणों की सन्दर्भ सहित व्याख्या कीजिए :-

२७

(अ) “उस वृद्ध, ठंडी शिला पर

गिधवत बैठा हुआ

बहुमत

न्याय है, सत्य है

ऐतिहासिक नियति है

हर व्यक्ति की ।”

अथवा

“ओ मेरे आधे व्यक्तित्व के

अधूरे मन !

इन गूँगे संशयों

अधूरी शंकाओं

बहरे प्रश्नों का क्या होगा ?

मेरी अस्वीकृति स्वीकृति का क्या होगा ?”

(ब) “या अनुरागी चित्त की गति समुझै नहिं कोई ।

ज्यों-ज्यों बूढ़े श्याम रंग त्यो’-त्यो’ उज्जलु होई ॥”

अथवा

“किससे माँग रही हैं वे औरते”

सोने की थाली में छप्पनों व्यञ्जन ?

किससे माँग रही हैं माताएँ

पढ़े-लिखें बेटे-दामाद ?

किससे, किससे वे माँगते हैं

जीवन की ज्योति ?”

(क) एक विद्या

के लिए व्याकुल रहे, पुस्तक न पाए

दूसरी विद्या पढ़े, छल-छन्द से सोना कमाए,

मैं इसे विधि का नहीं, अभिशाप जग का जानता हूँ ।”

अथवा

मरने को वह मर जाता है,

लेकिन जीवन दे जाता है ।

श्रमजीवी अपने बेटे को

गोठिल हँसिया दे जाता है ।”

[TURN OVER]

२. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए :-

- (त) 'संशय की एक रात' खण्डकाव्य में नरेश मेहता ने किन-किन समस्याओं को उठाया है ?
सोदाहरण समझाइए ।

अथवा

'संशय की एक रात' खण्डकाव्य की प्रासंगिकता पर प्रकाश डालिए ।

- (थ) कवि भूषण ने शिवाजी के पराक्रम एवं क्रोध का वर्णन किस प्रकार किया है ?
अथवा

'प्रौढ़ शिक्षा' कविता में कवि धूमिल ने राजनीतिक व्यवस्था के दोगले चरित्र का उद्घाटन
किस तरह किया है ?

- (द) "पैत्रिक सम्पत्ति" कविता में किसान जीवन का यथार्थ चित्रण प्रस्तुत हुआ" स्पष्ट कीजिए ।
अथवा

"हथोड़े का गीत" कविता के माध्यम से कवि मजदूर वर्ग को क्या संदेश देना चाहता है ?

३. निम्नलिखित में से किसी एक अवतरण की संसन्दर्भ व्याख्या कीजिए :-

- (प) "प्रभु ! क्षमा करें मेरे इस भाव का
क्या इस प्रश्न के
हम ही अंतिम निर्णायक हैं ?
क्या हम ही अंतिम मानवता हैं ?"

अथवा

- (फ) "एक दिन हमने कहा
हम भी इन्सान हैं -
हमें कायदे से पढ़ो एक-एक अक्षर
जैसे पढ़ा होगा बी.ए. के बाद
नौकरी का पहला विज्ञापन !"

अथवा

- (ब) "छोटे हाथ,
गुनी, ग्यानी हैं,
मौलिक ग्रन्थों को रचते हैं ।
जीवन के साथी ग्रन्थों का
हिन्दी में उल्था करते हैं ।"

४. निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए :-

- (य) 'संशय की एक रात' खण्डकाव्य के आधार पर हनुमान की चरित्रगत विशेषताओं पर प्रकाश डालिए ।

अथवा

- (र) 'लेखा-जोखा' कविता के आधार पर दलितों के शोषित जीवन को स्पष्ट कीजिए ।
अथवा

- (ल) 'लेखको से' कविता के माध्यम से कवि केदारनाथ अग्रवालने लेखकों को किस तरह प्रेरित किया है ?

५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए :-

- (ट) 'संशय की एक रात' खण्डकाव्य का उद्देश्य
अथवा

'संशय की एक रात' के सुग्रीव ।

- (ठ) कबीर द्वारा वर्णित साधु-संगति का महत्व
अथवा

'जहर के बारे में कुछ बेहतरतीब पंक्तियाँ' कविता का भावार्थ ।

- (ड) 'चन्द्रगहना से लौटती बेर' में प्रकृति-सौन्दर्य
अथवा

'चेतना मेरी जिलाये हैं तुम्हें मैं वर्णित दाम्पत्य प्रेम ।

६. निम्नलिखित वस्तुनिष्ठ प्रश्नों के उत्तर लिखिए :-

- (१) 'संशय की एक रात' किस विधा की रचना है ?

- (२) राम की व्यक्तिगत समस्या क्या है ?

- (३) रावण की पत्नी का नाम क्या है ?

- (४) ब्रज में बड़ा व्यापारी बनकर कौन आया है ?

- (५) 'द्रुत झरो' में कौन मृत है ?

- (६) कौन पशु अपनों पर ही घात करता है ?

- (७) अम्मा बेटियों को किसकी कथा सुनाना चाहती है ?

- (८) कमकर राजनीति को किस नीति से जीतते हैं ?

- (९) कवि किसे नरक से मुक्त करता है ?

- (१०) शक्ति-श्रम के यज्ञ में सहयोग कौन देना चाहता है ?

(३ घंटे)

- सूचना : (१) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं ।
 (२) उत्तरपुस्तिका में प्रश्न । उपप्रश्न संख्या अवश्य लिखिए ।

१. निम्नलिखित अवतरणों की सन्दर्भ सहित व्याख्या कीजिए :-

२७

- (अ) “तूफान में फँसे हुए जहाज का कमाण्डर जितना भयभीत और बौखलाया होता है, वैसी ही हालत बाबूजी की होती थी ।... और जहाज ढूबने का क्षण कब आ जाएगा, यह किसी को पता नहीं था ।”

अथवा

“और तब पता लगा था कि इस महानगर में यह अकेला मसला नहीं था । यह अकेला घर नहीं था जो ढूबते हुए जहाज में था । यह अकेला परिवार नहीं था, जिसका कोई समुद्र में खो गया था ।”

- (आ) ‘कटनी लगेगी । जिस माई के लाल की हिम्मत हो वह आकर रोके । एक एक कर सबों को उड़ा दिया जायेगा ।’

अथवा

“सीधे मन से कागजों पर जहाँ-जहाँ जस्त है, अँगूठे के निशान बनाते चलो अन्यथा मारकर यहीं घर के अन्दर गाड़ देंगे । गाँव के लोगों को कोई सूचना तक नहीं मिलने पायेगी ।

- (इ) ‘मरता क्या न करता । मुझे तो जल्दी थी, हार कर चला गया । वापस आया तो ये मज़े से बिस्तर बिछवा कर सो रहे थे और पत्नी बेचारी अन्दर गर्मी में तप रही थी ।’

अथवा

“अच्छा जाते हो तो जाओ, लेकिन यह याद रखना कि इस गाँव में तुमको कोई तकलीफ नहीं थी । काश, तुम यहीं रहते ! लेकिन खैर बक्त ही ऐसा है ।”

२. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए :-

३०

- (क) ‘समुद्र में खोया हुआ आदमी’ उपन्यास महानगरीय जीवन की समस्याओं को किस प्रकार व्यक्त करता है ?

अथवा

‘समुद्र में खोया हुआ आदमी’ उपन्यास की तारा महानगरीय संस्कृति का ज्वलन्त उदाहरण है’ स्पष्ट कीजिए ।

- (ख) ‘बाबूजी’ कहानी के आधार पर बाबूजी की चरित्रगत विशेषताओं पर प्रकाश डालिए ।

अथवा

‘सावित्री दीदी’ कहानी का उद्देश्य स्पष्ट कीजिए ।

- (ग) ‘राखी का मूल्य’ एकांकी देशभक्ति, धर्म निरपेक्षता और विश्व-बन्धुत्व की भावना को किस प्रकार अभिव्यक्त करता है ?

अथवा

‘दो कलाकार’ एकांकी का व्यंग्य सोदाहरण स्पष्ट कीजिए ।

३. निम्नलिखित में से किसी एक अवतरण की सन्दर्भसहित व्याख्या कीजिए :-

- (त) “अब आपके मिलने से कुछ नहीं होगा । आपका काम खत्म हो गया । अब तो कागज़ी दौड़ रह गयी है । इसके लिए मैं लोगों को खटखटाता रहूँगा ।”
- (थ) ‘वह आपको कभी नहीं दे सकता । लेकिन अब देखिए, उस फण्ड से मैं आपको कैसे नियमित दिलवाता हूँ । सीधे अँगुली धी नहीं निकलता ।’
- (द) “स्वतंत्रता संग्राम वह होता है जो नीचे से लड़ा जाता है..नीचे से ऊपर तक.. । ऊपर से नीचे नहीं । जिसमें मूलभूत परिवर्तत होता है... सुधार नहीं ‘पावर का ट्रांसफर’ नहीं ।”

४. निम्नलिखित प्रश्नों में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए :-

90

- (प) ‘समुद्र में खोया हुआ आदमी’ उपन्यास के श्यामलाल की चरित्रगत विशेषताओं पर प्रकाश डालिए ।
- (फ) ‘बन्द रास्तों के बीच’ कहानी का उद्देश्य स्पष्ट कीजिए ।
- (भ) ‘वापसी’ एकांकी में ‘वापसी’ शीर्षक की सार्थकता सोदाहरण स्पष्ट कीजिए ।

५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए :-

94

- (य) ‘समुद्र में खोया हुआ आदमी’ उपन्यास की समीरा
अथवा
वीरेन्द्र की मौत का मुआवजा ।
- (र) ‘मेघना का निर्णय’ कहानी का आशय
अथवा
‘जी का जंजाल’ कहानी का भिमता ।
- (ल) ‘जोक’ एकांकी का बनवारीलाल,
अथवा
‘दो कलाकार’ एकांकी की मूल संवेदना ।

६. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर एक वाक्य में लिखिए :-

90

- (१) श्यामलाल दिल्ली में किस कम्पनी में काम करते थे ?
- (२) तारा के पति का नाम क्या है ?
- (३) वीरेन के खो जाने के बाद रम्मी कहाँ रहती है ?
- (४) हरबंस को किसके हाथ का खाना बहुत पसंद है ?
- (५) मामा जी ने पत्र के माध्यम से सुनयना को क्या सलाह दी ?
- (६) सिन्हा बाबू के मित्र का नाम क्या था ?
- (७) मृत्यु के समय सावित्री की उम्र क्या थी ?
- (८) भोलानाथ का छोटा भाई कौन है ?
- (९) रानी कर्मवती की राखी हुमायूँ के पास कौन लेकर गया था ?
- (१०) बुलाकीदास कौन है ?

(3 Hours)

[Total marks : 100]

ہدایت:

(i) ہر جواب سے پہلے متعلقہ سوال ضرور لکھیں۔

(ii) ہر جواب نئے صفحے سے شروع کریں۔

20 سوال نمبر ۱۔ غزل کی تعریف کیجیے اور اس کے فنی ماحسن پر روشنی ڈالیے۔

یا

اردو غزل کے عہد بہ عہد ارتقا کا جائزہ لیجیے۔

20 سوال نمبر ۲۔ اردو نظم نگاری کی روایت پر روشنی ڈالیے۔

یا

اردو نظم نگاری کے فن پر اپنی معلومات قلم بند کیجیے

10 سوال نمبر ۳۔ (الف) اصغر گوئندوی کی شخصیت پر روشنی ڈالیے۔

یا

اسٹر گوئندوی کی شاعری کا عمومی جائزہ لیجیے۔

10 سوال نمبر ۳۔ (ب) فانی بدایونی کی غزل گوئی کے امتیازات بیان کیجیے۔

یا

فانی بدایونی کی حیات اور شخصیت پر اپنی معلومات قلم بند کیجیے۔

TURN OVER

10

سوال نمبر ۴۔ (الف) خلیل الرحمن عظیٰ کی سوانح و شخصیت پر تبصرہ کیجیے۔

یا

نظم کے حوالے سے خلیل الرحمن عظیٰ کے فن پر گفتگو کیجیے۔

10

سوال نمبر ۴۔ (ب) اردو نظم نگاری میں اخترا الایمان کے مقام کا تعین کیجیے۔

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) درج ذیل سے کسی ایک نظم کا تجزیہ پیش کیجیے۔

۱۔ ایک لڑکا۔ ۲۔ دعا۔ ۳۔ سوداگر

10

سوال نمبر ۵۔ (ب) درج ذیل سے صرف پانچ اشعار کی تشریح کیجیے۔

- ۱۔ پھر میں نظر آیا نہ تماشا نظر آیا
جب تو نظر آیا مجھے تہا نظر آیا
- ۲۔ آنکھوں میں تیری بزم تماشا لیے ہوئے
جنت میں بھی ہوں جنت دنیا لیے ہوئے
- ۳۔ ہے عشق کے محشر میں یوں مست و خراماں ہے
دوزخ بہ گریباں ہے، فردوس بدماں ہے
- ۴۔ زاہد نے مرا حاصل ایمان نہیں دیکھا
رخ پر تری زلغوں کو پریشان نہیں دیکھا
- ۵۔ موت کا انتظار باقی ہے
آپ کا انتظار تھا، نہ رہا
- ۶۔ حسن ہے ذات مری، عشق صفت ہے تیری
ہوں تو میں شمع مگر بھیں ہے پروانے کا
- ۷۔ میں نے فانی ڈوبتے دیکھی ہے نبض کائنات
جب مزاج دوست کچھ برہم نظر آیا مجھے
- ۸۔ کافر کی محبت میں ایمان کے لالے تھے
چھپ چھپ کے دعاوں میں وہ دشمن دیں آیا

Con. 517-18.

ST-6020

(3 Hours)

[Total marks : 100]

ہدایت:

(i) ہر جواب سے پہلے متعلقہ سوال ضرور لکھیں۔

(ii) ہر جواب نئے صفحے سے شروع کریں۔

20

سوال نمبر ۱۔ خط کی تعریف بیان کیجیے اور اس کے فن پر روشنی ڈالیے۔

یا

اردو میں مکتب نگاری کی تاریخ پر تفصیلی گفتگو کیجیے۔

20

سوال نمبر ۲۔ ”سفرنامہ“ کی تعریف کیجیے اور اس کے اقسام کی نشان دہی کیجیے۔

یا

اردو میں سفرنامہ کی روایت پر اپنی معلومات قلم بند کیجیے

20

سوال نمبر ۳۔ مرزا غالب کی شخصیت کے نمایاں پہلوؤں کو جاگر کیجیے۔

یا

سرسید احمد خان کی شخصیت کا مفصل جائزہ لیجیے۔

20

سوال نمبر ۴۔ مجتبی حسین کی ”سفرنامہ نگاری“ پر روشنی ڈالیے

یا

صغریٰ مہدی کی شخصیت کا جائزہ لیجیے۔

TURN OVER

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) مندرجہ ذیل سے صرف دو اقتباسات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”آپ کے اس خیال کا کتنے تصنیف مرستہ العلوم دیا جاوے اور جنگی کرداری جاوے۔ میں دل سے شکر کرتا ہوں مگر میں نہیں چاہتا کہ اس مدرس کو جو قوم کے حال کا آئینہ دار یا ان کے ماتم کا مرثیہ ہے کسی قید سے مقید کیا جاوے۔“

۲۔ ”مجھ سے کیوں خفا ہو؟ آج مہینہ بھر ہو گیا ہو گیا بعد دو چاروں کے ہو جاوے گا کہ آپ کا خط ٹھیں آیا۔ انصاف کرو کتنا کثیر الاحباب آدمی تھا۔ کوئی وقت ایسا نہ تھا کہ میرے پاس دو چار دوست نہ ہوتے ہوں۔ اب یاروں میں ایک شیو جی رام برہمن اور بال مکنداں کا بیٹا، یہ وہ شخص ہیں جو گاہ گاہ آتے ہیں۔“

۳۔ کل استاد میر جان صاحب نے تمہارا خط و کھایا ہے میں نے ان کو جانے نہ جانے متعدد پایا ہے۔ جائیں، نہ جائیں، میں اپنی طرف سے تزغیب کرتا رہتا ہوں اور کہتا رہوں گا۔ غلام حسن خاں اگر کسی وقت آ جائیں گے تو ان کو تمہاری تحریر کا خلاصہ خاطر نشان کر دوں گا۔“

10

سوال نمبر ۵۔ (ب) مندرجہ ذیل سے صرف دو اقتباسات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”جولائی ۱۹۸۰ کے مہینے کی بات ہے۔ ایک دن ہم جس بمعمول دیر سے فائز پہنچ تو پتہ چلا کہ خلاف معمول ہمارے سارے افسر بالانے ہمیں یاد کیا ہے۔ ہم ہانپتے کا نپتے ان کی خدمت میں پہنچ تو فرمایا ہم تھیں جاپان بھیجا چاہتے ہیں کیا تم جانے کے لیے تیار ہو؟“

۲۔ ”سنوا صاحب، اپنے اوپر لازم کرلو ہر مہینے میں ایک خط مجھ کو لکھنا، اگر کام آپڑا تو دو خط، تین خط، ورنہ صرف خیر و عائیت لکھی اور ہر ہفتے میں ایک بازنگھ دی۔ بھائی صاحب کا خط بھی دس بارہ دن ہوئے کر آیا تھا۔ اس کا جواب بھیج دیا گیا۔ مولوی قمر الدین خاں یقین ہے کہ الہ آباد گئے ہوں، کسی واسطے کے مجھ کو متی میں لکھا تھا کہ اوائل جون میں جاؤں گا۔“

۳۔ جناب من! آپ نے مرستہ العلوم پر غور نہیں فرمایا۔ اس کا مقصد تو یہ ہے کہ مسلمان علوم و فنون میں ایسی تعلیم پا جاویں کہ بلاذری یہ نوکری خود اپنی قوت بازو سے اپنی معاش پیدا کریں اور جو کہ مدارس سرکاری میں بھر نوکرہ پیشہ بننے کے یہ بات حاصل نہیں ہوتی اس لیے مستقل مدرسہ کے قائم کرنے ضرورت پیش آئی ہے۔“

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) All questions are **compulsory**.
 (2) Figures tot the right indicate full marks.

Section I

1. Explain the following terms (any five) :— 10
(a) Corporate Finance	(e) Over Capitalisation
(b) Capital Gearing	(f) Owed Capital
(c) Trading on Equity	(g) Liquidity
(d) Bonus Share	(h) Depository.
2. Answer any **three** of the following :— 30
(a) Define the term Financial Management and explain its functions.
(b) Explain the meaning of Financial Planning and explain the features of Sound Financial Plan.
(c) Explain the causes and remedies of Under Capitalization.
(d) Discuss the various sources of Long Term Finance.
(e) What is Capital Structure ? Explain its Components.
(f) Explain the detail the theories of Capitalisation.
3. Write short notes (any two) :— 10
(a) Different Tyeps of Debentures	(c) Types of Prospectus
(b) Measures to Remove Over Capitalisation	(d) Retained Earnings.

Section II

4. Explain the following terms (any five) :— 10
(a) Venture Capital	(e) SEBI
(b) Primary Market	(f) Seasonal Working Capital
(c) Stock Market	(g) Forward Contracts
(d) Mutual Fund	(h) Underwriting.
5. Answer any **three** of the following questions :— 30
-	
--
(a) Explain the factors affecting on the requirements of Working Capital.
(b) Discuss the importance of Capital Market.
(c) What is the meaning of SEBI ? Explain its Guide lines for Primary Markets.
(d) Discuss the Advantages and disadvantages of Mutual Fund.
(e) Explain the different functions of Merchant Banking in India.
(f) Write a detailed note on "Foreign Direct Investments".
6. Write short notes on (any two) :— 10
(a) Credit Rating Agencies	(c) Lease Financing
(b) Types of Mutual Fund	(d) Bombay Stock Exchange.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
 (२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.
 (३) इंग्रजीमधील प्रश्न प्रमाण मानावेत.

विभाग १

१. खालील संकल्पना स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) :-

(अ) संयुक्त वित्त	(इ) आधी भांडवलीकरण
(ब) भांडवल मिलन	(फ) कर्जाऊ भांडवल
(क) समभागांवरील व्यापार	(ग) तरलता
(ड) बोनस भाग	(ह) गुंतवणूकता

१०

२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :-

- (अ) वित्त व्यवस्थापन ही संकल्पना स्पष्ट करा आणि त्याची कार्ये सांगा.
 (ब) वित्तीय नियोजनाचा अर्थ सांगून चांगल्या आर्थिक योजनेची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
 (क) कमी भांडवलीकरणाची कारणे आणि उपाय स्पष्ट करा.
 (ड) दीर्घ मुदतीच्या वित्ताच्या विविध स्रोतांची चर्चा करा.
 (इ) भांडवल रचना म्हणजे काय ? त्याचे घटक स्पष्ट करा.
 (फ) भांडवलीकरणाचे सिध्दांत तपशीलवार स्पष्ट करा.

३०

३. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-

(अ) कर्जरोख्यांचे विविध प्रकार	(क) माहितीपत्रकाचे प्रकार
(ब) आधी भांडवलीकरणा वरील उपाय	(ड) बाजूला काढून ठेवलेली कमाई.

१०

विभाग २

४. खालील संकल्पना स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) :-

(अ) साहस भांडवल	(इ) सेबी
(ब) प्राथमिक बाजार	(फ) हंगामी खेळते भांडवल
(क) भाग बाजार	(ग) अग्रेषित करार
(ड) म्युचुअल फंड	(ह) भाग विक्री दलाली.

१०

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :-

- (अ) खेळत्या भांडवलाच्या प्रमाणावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
 (ब) भांडवल बाजाराचे महत्त्व यावर चर्चा करा.
 (क) सेबीचा अर्थ काय ? प्राथमिक बाजाराबाबत सेबीची मार्गदर्शक तत्त्वे स्पष्ट करा.
 (ड) म्युचुअल फंडाचे फायदे आणि तोटे यांची चर्चा करा.
 (इ) भारतामधील व्यापारी बँकांची विविध कार्ये स्पष्ट करा.
 (फ) विदेशी थेट गुंतवणुकीवर सविस्तर टिप लिहा.

३०

६. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-

(अ) पत मुल्यांकन संस्था	(क) भाडे पट्ट्यावरील अर्थपुरवठा
(ब) म्युच्युअल फंडाचे प्रकार	(ड) मुंबई स्कंध विपनी.

१०

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) All questions are compulsory.
 (2) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Explain the following terms (any five) :— 10
  - (a) E-Marketing
  - (b) KPO
  - (c) BPO
  - (d) Mobile Marketing
  - (e) Social Marketing
  - (f) Product Decision
  - (g) Production Concept
  - (h) Market Diversity.
2. Answer any three :— 30
  - (a) Define Marketing ? Explain its features.
  - (b) Discuss Indian Marketing Environment.
  - (c) Discuss the factors affecting consumer behaviour.
  - (d) What is product Differentiation ? Explain its Importance.
  - (e) Explain the various stages in New Product Development.
  - (f) What are the different methods of pricing ?
3. Write short note on any two of the following :— 10
  - (a) Branding
  - (b) Market Segmentation
  - (c) Buying Process
  - (d) Macro Environment.

Section II

4. Explain the following terms (any five) :— 10
  - (a) Retailers
  - (b) Brokers
  - (c) Shopping Centres
  - (d) Internet Marketing
  - (e) Print Advertising
  - (f) Publicity
  - (g) Discount Houses
  - (h) Chat Service.
5. Answer any three of the following questions :— 30
  - (a) Discuss the consumer channel of distribution.
  - (b) Discuss the Retailing in India.
  - (c) Describe the classification of E-Commerce.
  - (d) Define Marketing Communication. Explain the objectives of Marketing communication.
  - (e) Define MIS. Explain its significance.
6. Write short note on any two of the following :— 10
  - (a) Marketing Research
  - (b) Service Marketing
  - (c) Rural Marketing
  - (d) Public Relation.

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

१०

१. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा.

(अ) ई-विपणन	(इ) सामाजिक विपणन
(ब) के.पी.ओ.	(फ) वस्तु निर्णय
(क) बी.पी.ओ.	(ग) उत्पादन संकल्पना
(ड) मोबाइल विपणन	(ह) बाजारपेठ भिन्नता.

३०

२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(अ) विपणनाची संज्ञा लिहा. आणि त्याची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
(ब) भारतीय विपणन वातावरण स्पष्ट करा.
(क) ग्राहक खरेदी वर्तणुकीवर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
(ड) वस्तू विविधीकरण म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व लिहा.
(इ) नविन वस्तू विकासाचे विविध टप्पे विशद करा.
(फ) मुल्यांकनाच्या विविध पद्धती कोणत्या ?

१०

३. थोडक्यात कोणत्याही दोहँवर टिपा लिहा.

(अ) बोधचिन्ह	(क) खरेदी प्रक्रिया
(ब) बाजारपेठ विभागीकरण	(ड) स्थुल वातावरण.

१०

विभाग २

४. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा.

(अ) किरकोळ विक्रेते	(फ) छापील जाहिरात
(ब) दलाल	(ग) प्रसिध्दी
(क) खरेदी केंद्र	(ह) सबलतीची दुकाने
(ड) इंटरनेट विपणन	(ज) गप्पागोष्टी सेवा.

३०

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(अ) ग्राहक वस्तू वितरणाचे मार्ग लिहा.
(ब) भारतीय किरकोळविक्रीकरण स्पष्ट करा.
(क) ई-कॉमर्सचे वर्गीकरण करा.
(ड) विपणन संज्ञापनाची व्याख्या लिहा. आणि विपणन संज्ञापनाचे उद्दिष्टे स्पष्ट करा.
(इ) विपणन माहिती प्रक्रिया व्याख्या लिहा आणि त्याची महत्त्व विशद करा.

१०

६. थोडक्यात कोणत्याही दोहँवर टिपा लिहा.

(अ) विपणन संशोधन	(क) ग्रामीण विपणन
(ब) सेवा विपणन	(ड) लोक संबंध

Oct/18

68

S.Y.B.A

Page 68